

Euroregion Glacensis –

kraina niezwykłej przyrody i historii

PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014—2020

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt „Promocja współpracy w Euroregionie Glacensis" jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

Euroregion Glacensis –
kraina niezwykłej przyrody i historii

PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014—2020

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt „Promocja współpracy w Euroregionie Glacensis" jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

EUROREGION
GLACENSIS

Spis treści:

1. Kilka słów wprowadzenia 4

2. Opis polskiej części Euroregionu Glacensis: 6

2.1 Kraina bogactwa przyrody 6

2.2 Śląskie dziedzictwo – historia dawnych pokoleń: 11

✓ Region wielu kultur 11

✓ Pamiątki przeszłości 13

✓ Zabytki sakralne, w tym UNESCO 13

✓ Architektura średniowiecznych miast 15

✓ Zamki, pałace i dwory 17

✓ Nowożytne fortyfikacje 17

✓ Dziedzictwo poprzemysłowe 19

✓ Architektura uzdrowiskowa 22

✓ Znane postacie 24

2.3 Panorama współczesności: 24

✓ Kultura – prod. regionalne 24

✓ Wypoczynek i turystyka 27

✓ Turystyka kulturowa 28

✓ Turystyka aktywna, kwalifikowana i przygodowa 31

✓ Turystyka uzdrowiskowa, medyczna oraz spa&wellness 34

✓ Przemysł i gospodarka 35

2.4 Rozwój dzięki współpracy 36

✓ Euroregion Glacensis po polskiej stronie 36

✓ Projekty współpracy gmin Euroregionu Glacensis 37

3. Opis czeskiej części Euroregionu Glacensis: 40

3.1 Uroki przyrody 40

3.2 Historia 46

✓ Najstarsza historia 46

✓ Stopniowe zasiedlanie regionu 47

✓ Od wojen husyckich do bitwy pod Białą Górą 47

✓ Rozmach produkcji w XVIII i XIX wieku 48

✓ XX wiek 48

✓ Budowa fortyfikacji i wydarzenia z końca wojny 48

3.3 Świadkowie historii 49

✓ Przedgórze Karkonoszy (Podkrkonoší) 49

✓ Ziemia nachodzka i broumowska 51

✓ Ziemia broumowska 53

✓ Ziemia rychnowska i Góry Orlickie 54

✓ Ziemia hradecka 59

✓ Ziemia pardubicka i chrudimska 61

✓ Ziemia svitavska 63

✓ Ziemia orlickoustecka 65

✓ Ziemia szumperska i jesenicka 69

3.4 Zabytki techniki 73

3.5 Ciekawe muzea 78

1. Kilka słów wprowadzenia...

Szanowni Czytelnicy,

Mają Państwo przed sobą publikację, która ma pokazywać uroki i atrakcje Euroregionu Glacensis. Niektórzy z czytelników mogą zadać pytanie: „Czym w ogóle jest euroregion?"

W odpowiedzi można przytoczyć na przykład tekst z encyklopedii.

> „Pojęcie **euroregion, europejski region** (w innych językach nazywany też *Euregio*, *EuRegion* lub *Eurorregión* itp.) oznacza regionalne formy współpracy krajów europejskich. Euroregiony rozpoczynały działalność w dziedzinie gospodarczej, dziś mają jednak na celu zbliżanie krajów Europy w życiu społecznym i kulturalnym. Euroregiony nie mają jednolitej „oficjalnej" (urzędowej) lub „centralnej" (państwowej, międzypaństwowej) definicji, określenie to stosują zarówno wspólnoty i związki w rozwiniętych regionach Europy, jak i programy na rzecz rozwoju ich mniej rozwiniętych obszarów. I to w najróżniejszych formach: publicznoprawnej (państwa, kraje, powiaty, rejony, gminy), prywatnej, cywilnoprawnej lub mieszanej formie organizacji publicznych i prywatnych, partnerstwa publiczno-prywatne (*PPP*) a nawet bez formalnej formy prawnej.

Rada Europy określa pojęcie euroregionu w tzw. konwencji madryckiej z 1980 roku, konwencji ramowej o współpracy transgranicznej między regionami Europy. Jednak nawet w ramach Rady Europy konwencja ta nie jest prawnie wiążąca.

Czym jest więc Euroregion Glacensis? Znajdziemy go niemal w samym sercu Europy, w Polsce na terenie województwa dolnośląskiego, a w Republice Czeskiej w przygranicznych częściach krajów hradeckiego, pardubickiego i ołomunieckiego.

Na pytanie postawione we wstępie odpowiedzi udzielił nam sekretarz czeskiej części euroregionu:

> *„Euroregion Glacensis to największy polsko-czeski euroregion, z najdłuższą wspólną granicą, liczącą 365 km. Euroregion został powołany do życia na podstawie umowy o założeniu polsko-czeskiego Euroregionu Glacensis, podpisanej 5 grudnia 1996 roku w Hradcu Králové. Siedziba stowarzyszenia mieści się w Rychnovie nad Kněžnou, gdzie działa także sekretariat czeskiej części euroregionu. Siedziba polskiego stowarzyszenia, a tym samym także sekretariatu polskiej części Euroregionu Glacensis mieści się w Kłodzku.*

Euroregion Glacensis to ponadnarodowe dobrowolne stowarzyszenie miast i gmin oraz innych osób prawnych, działające na terenie powiatów Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové, Trutnov, Jičín, Chrudim, Svitavy, Ústí nad Orlicí, Pardubice i Šumperk po stronie czeskiej oraz powiatów kłodzkiego, ząbkowickiego, wałbrzyskiego, strzelińskiego, świdnickiego, dzierżoniowskiego i miasta Wałbrzych po stronie polskiej. Jego głównym zadaniem jest wspieranie polsko-czeskiej współpracy transgranicznej i rozwoju obszarów przygranicznych, które powiązane są ściśle więzami geograficznymi i historyczno-politycznymi. Głównym celem stowarzyszenia jest rozwój współpracy obu części euroregionu na podstawie Europejskiej Karty Regionów Transgranicznych w dziedzinie rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego danego obszaru. Stałym zadaniem Euroregionu pozostaje niwelowanie uprzedzeń i barier powstałych w minionych okresach oraz wspomaganie integracji obu narodów. Euroregion obecnie inicjuje i koordynuje przedsięwzięcia o charakterze strategicznym w różnych dziedzinach. Jedną z nich jest ruch turystyczny. Głównym tematem w ramach euroregionu stały się wieże widokowe, które w istotny sposób przyczyniają się do ożywienia turystyki na pograniczu. W rozwijaniu sąsiedzkich relacji pomaga Fundusz Mikroprojektów, będący instrumentem służącym wspieraniu współpracy lokalnych społeczności. Euroregion stał się w ten sposób platformą spotkań głównych aktorów współpracy transgranicznej z sektora samorządowego i non-profit".

Na terenie Euroregionu można znaleźć po obu stronach granicy wiele pięknych miejsc, w tym wielkoprzestrzenne obszary chronione. Miłośników historii z pewnością zaskoczy bogactwo zabytków historii, zarówno tych o charakterze sakralnym, jak i świeckim, oraz zabytków przypominających konflikty zbrojne minionych stuleci. Na przestrzeni wieków, od starożytności po czasy niedawno minione, region był tłem wydarzeń historycznych, nie tylko o znaczeniu krajowym, ale przede wszystkim ogólnoeuropejskim. Geograficzny charakter obszaru, czyli przygraniczne góry, przełęcze, przesmyki i doliny rzek, a także ukształtowanie terenu tworzyły doskonałe warunki dla wojsk maszerujących z północy na południe i na odwrót, co jednocześnie skutkowało budową wielu obiektów fortyfikacyjnych po jednej i drugiej stronie granicy. Wszystkie wydarzenia wojenne, przemarsze wojsk, każdy zwrot w historii, często nawet jedna tylko chwila wpływały na życie mieszkańców i rozwój miast i gmin na przestrzeni lat.

Zapraszamy w podróż w czasie i przestrzeni po polskiej części Euroregionu Glacensis – jednym z sześciu euroregionów pogranicza polsko-czeskiego. Przybliżymy historię krain geograficznych, historycznych składających się na ten obszar oraz jego współczesność administracyjną, turystyczną, gospodarczą i kulturalną. Opowiemy, jak współpraca transgraniczna gmin i powiatów Euroregionu Glacensis wpływa na jego rozwój.

2. Opis polskiej części Euroregionu Glacensis:

2.1 Kraina bogactwa przyrody

Obszar Euroregionu leży w południowo-wschodniej części województwa dolnośląskiego, głównie w Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim. Jest on bardzo atrakcyjny przyrodniczo, geograficznie, turystycznie i kulturowo. Północne, niewielkie, fragmenty tego obszaru znajdują się na terenie Niżu Sudeckiego, a zachodnie – Pogórza Sudeckiego, które jest pagórkowate i łagodnie pofałdowane. Jest on w przeważającej części górski i podgórski, tworzony przez: Góry Złote i Bialskie, Masyw Śnieżnika, Góry Bystrzyckie i Orlickie wraz z Pogórzem Orlickim, Góry Stołowe, Góry Bardzkie, Góry Sowie, Góry Kamienne i Góry Wałbrzyskie, jak również rozległe kotliny śródgórskie: Obniżenie Nowej Rudy, Obniżenie Ścinawki, Rów Górnej Nysy oraz Kotlina Kłodzka. Obszar Przedgórza Sudeckiego na terenie Euroregionu Glacensis składa się z: fragmentu Przedgórza Paczkowskiego i Obniżenia Otmuchowskiego, Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, Masywu Ślęży, Równiny Świdnickiej, Obniżenia Podsudeckiego oraz fragmentów Wzgórz Strzegomskich.

Rezerwat Wodospadu Wilczki w Międzygórzu fot. Jarosław Sobański

Najbardziej atrakcyjne w kontekście krajobrazowym i przyrodniczym, jak również turystycznym są obszary górskie. Prowadzi tędy wiele szlaków turystycznych, w tym transgranicznych i międzynarodowych. Góry wyznaczają naturalną granicę pomiędzy Polską i Czechami oraz pomiędzy poszczególnymi gminami i powiatami, w tym oddzielają ziemię kłodzką od reszty województwa dolnośląskiego. Większość z nich przebiega przez tę w przeważającej części górzystą krainę. Tutaj też znajduje się Śnieżnik – najwyższy szczyt polskiej części Euroregionu i jednocześnie najwyższy w tej części polskich Sudetów (1 425 m n.p.m.). Większa część Euroregionu Glacensis leży w Sudetach Środkowych, najniższej i najbardziej różnorodnej części tych gór. Znajdują się tutaj są Góry Sowie – najstarsze w Polsce oraz Góry Stołowe – jedyne góry płytowe w naszym kraju.

Masyw Śnieżnika fot. Grzegorz Szczygieł

Doliny rzeczne, kotliny i przełęcze oraz wodospady, przecinają liczne pasma górskie. W Masywie Śnieżnika na Trójmorskim Wierchu przebiega dział wód, ponieważ jest to zlewisko trzech mórz: Bałtyckiego (poprzez dorzecze Odry), Północnego (poprzez dorzecze Łaby) oraz Czarnego (poprzez dorzecze Dunaju). Orlica biegnąca wzdłuż granicy polsko-czeskiej jest sudeckim dopływem Łaby na terenie Euroregionu Glacensis. Nysa Kłodzka i jej dopływy (Ścinawka, Biała Lądecka, Bystrzyca Dusznicka i Łomnicka) uchodzą do Odry. Zbiorniki wodne są nieliczne i sztuczne na Nysie Kłodzkiej – Kamieniec i Topola, Jezioro Lubachowskie/Bystrzyckie i Dobromierz koło Świdnicy, Bielawskie koło Bielawy oraz zalewy w Radkowie i Morawce koło Stronia Śląskiego. Mają jednak znaczenie turystyczne, dlatego warto o nich wspomnieć. Niezwykle malowniczy jest Przełom Nysy Kłodzkiej przez Góry Bardzkie oraz Wodospad Wilczki w Międzygórzu.

Obszar Euroregionu Glacensis – zarówno w Sudetach, jak i na Przedgórzu Sudeckim – obfituje w źródła mine-

ralne. Znajdują się one na ziemi kłodzkiej oraz w okolicach Wałbrzycha, w Górach Wałbrzyskich i na granicy Gór Wałbrzyskich i Sowich. Powstały tam słynne uzdrowiska śląskiej krainy uzdrowisk: Szczawno-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój, Długopole-Zdrój, Lądek-Zdrój. Na Przedgórzu Sudeckim jednym uzdrowiskiem jest Przerzeczyn-Zdrój. Najbardziej znaną wodą mineralną jest Staropolanka.

Region obfituje również w wiele bogactw naturalnych. W okolicach Nowej Rudy i Wałbrzycha występuje węgiel kamienny, arsen w Złotym Stoku i uran koło Kletna. Ze względu na złożoną budowę geologiczną wydobywano tutaj liczne minerały, w tym cenne, jak: złoto, srebro, ametysty i chryzoprazy, a granity, marmury, melafiry, porfiry i bazalty stanowią ozdobę wielu wnętrz. Wciąż intensywnie są wydobywane granity strzelińskie i strzegomskie oraz kruszywa budowlane.

Klimat Sudetów jest górski, chłodny i wilgotny – szczególnie zimą, która jest śnieżna. Najwięcej śniegu jest w Masywie Śnieżnika (Czarna Góra) oraz w Górach Orlickich i Bystrzyckich (Zieleniec). Stwarza to dobre warunki do uprawiania sportów zimowych. Klimat na przedgórzu i nizinach jest ciepły, łagodny i wilgotny. Gleby górskie są słabe i nieurodzajne, a na obszarach podgórskich i nizinnych są bardzo dobre do doskonałych. Te ostatnie sprzyjają rozwojowi rolnictwa, dlatego północno-wschodnia część Euroregionu jest urodzajną krainą rolniczą. Góry porastają lasy, głównie świerkowe. Dawniej spotkać można było tu lasy bukowe i jodłowo-bukowe, które zostały wycięte w miarę rozwijającego się w średniowieczu hutnictwa szkła kryształowego, rud żelaza i złota. W Górach Bardzkich i Sowich zachowały się reliktowe lasy bukowe i dębowe.

Jezioro Bielawskie

Wieża widokowa na Górze Gromnik

Przełom Bardzki

Torfowiska pod Zieleńcem fot. Sz.Korzuch Miasto Duszniki-Zdrój

Lasy mieszane i tereny uprawne spotkamy w kotlinach i dolinach rzecznych. Atrakcją turystyczną i przyrodniczą są torfowiska występujące w Masywie Śnieżnika, Górach Bystrzyckich i Orlickich oraz Górach Stołowych.

W dawnych wiekach w lasach sudeckich żyły łosie, niedźwiedzie, wilki, rysie i żbiki. Człowiek zmienił świat zwierząt, jednak wilk wrócił po dłuższej nieobecności. Mimo to fauna obszaru jest bogata i różnorodna. Dużą atrakcją Gór Bardzkich i Sowich jest korsykański muflon. W dawnych wyrobiskach kamieniołomów i sztolni żyją nietoperze. Można je spotkać również w Jaskini Niedźwiedziej w Masywie Śnieżnika i Jaskini Radochowskiej w Górach Złotych.

Duża atrakcyjność geograficzna i przyrodnicza spowodowała, że wiele terenów uznanych zostało za obszary chronionego krajobrazu. Najważniejszym z nich jest Park Narodowy Gór Stołowych. Jego najwyższy płaski szczyt Szczeliniec Wielki (919 m n.p.m.) wraz z Błędnymi Skałami stanowią najważniejszą atrakcje turystyczną parku. W otulinie parku leżą słynne sudeckie uzdrowiska. Obszarami cennymi przyrodniczo są parki krajobrazowe: ślężański, śnieżnicki, Gór Sowich, Sudetów Wałbrzyskich oraz Książański Park Krajobrazowy. Należy wspomnieć również o obszarach chronionego krajobrazu: Góry Bardzkie i Złote, Góry Bystrzyckie i Orlickie, oraz Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie. Do szczególnie cennych rezerwatów należy zaliczyć: Śnieżnik Kłodzki, Jaskinia Niedźwiedzia, Puszcza Śnieżnej Białki, torfowisko pod Zieleńcem, Szczeliniec Wielki, Błędne Skały i Wielkie Torfowisko Batorowskie na ziemi kłodzkiej, Cisowa Góra, Cisy w Górach Bardz-

kich, Muszkowicki Las Bukowy i Skałki Stoleckie na Wzgórzach Niemczańsko-Strzelińskich, Góra Choina w Górach Wałbrzyskich, Góra Radunia i Góra Ślęża w Masywie Ślęży, Jeziorko Daisy i Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha na Pogórzu Wałbrzyskim. Obszary cenne przyrodniczo przyciągają przyrodników i turystów oraz są miejscem wytchnienia dla mieszkańców.

2.2 Śląskie dziedzictwo – historia dawnych pokoleń

Region wielu kultur

Obszar Euroregionu Glacensis leży prawie w całości – z wyjątkiem ziemi kłodzkiej – w granicach historycznego Dolnego Śląska. Region ten ma niezwykle burzliwą, barwną, a dzięki temu fascynującą historię. Mówi się, że jest to kraina wielu kultur. Ścierały się tutaj wpływy polskie, czeskie, austriackie i niemieckie. Sam Śląsk, którego nazwa pochodzi według jednej z hipotez od Ślęży, zamieszkany był w bardzo odległych czasach. To tutaj, przez teren Euroregionu Glacensis (przez Przełęcz Kłodzką), przebiegał słynny szlak bursztynowy. W VII wieku n.e. dotarli tutaj Słowianie, których jedno z plemion – Ślężanie – osiedliło się koło Ślęży. Dwa wieki później region znalazł się w granicach Państwa Wielkomorawskiego, a pod koniec X wieku wszedł w skład państwa Mieszka I. Przez najbliższe stulecia Śląsk był przedmiotem sporów polsko-czeskich. Zakończył je Bolesław Krzywousty, zawierając w 1137 roku w Kłodzku pokój z księciem czeskim Sobiesławem I. Śląsk przypadł księciu polskiemu. Wyjątek stanowiła ziemia kłodzka, która razem z ziemią opawską i karniowską trafiła pod panowanie czeskie.

Po śmierci Krzywoustego dzielnica przypadła jego synowi, Władysławowi II Wygnańcowi. Jego potomkowie podzielili Śląsk na mniejsze księstwa – państwa feudalne. Na obszarze dzisiejszego Euroregionu Glacensis istniały księstwa śląskie: wrocławskie, jaworsko-świdnickie, świdnickie i ziębickie. Największy rozkwit Śląska w tym okresie nastąpił za panowania dynastii Henryków Śląskich, której założycielem był w 1201 roku Henryk I Brodaty. Pod koniec XIII wieku ziemia kłodzka wróciła na krótko pod władzę Piastów. Książęta śląscy prowadzili intensywne osadnictwo na słabo zamieszkanych do tej pory terenach podgórskich i górskich, zakładali miasta i wsie. Powstały wówczas najstarsze miasta Euroregionu: Świebodzice, Strzegom, Kłodzko, Wiązów, Przyłęk, Ziębice, Dzierżoniów, Niemcza, Ząbkowice Śląskie i Bardo.

Bolesław I Wysoki, ojciec Henryka I Brodatego, sprowadził na Śląsk Cystersów. Po Lubiążu powstawać zaczęły kolejne opactwa cysterskie: w Henrykowie (1222) i Kamieńcu Ząbkowickim (1246). W 1268 roku w tym pierwszym spisana została jego kronika zawierająca pierwsze zdanie w języku polskim. Dzięki cystersom nastąpił rozwój gospodarczy i wzrost liczby ludności obszaru.

Księstwa śląskie były coraz mniejsze i traciły swoje znaczenie. Ulegały wpływom silniejszych sąsiadów. W ten sposób już od końca XIII wieku poszczególni Piastowie Śląscy składali hołd lenny królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu. Tylko nieliczne księstwa (jaworskie, świdnickie i ziębickie) pozostały w rękach Piastów. W latach 1345-1348 toczyła się wojna polsko-czeska, podczas której Karol IV Luksemburski przyłączył Śląsk do Korony Czech. Kazimierz

III Wielki, a następnie Ludwik Węgierski zrzekli się praw do Śląska, który stał się częścią Królestwa Czech. Obecny obszar Euroregionu ucierpiał podczas wojen husyckich. W bitwie pod Starym Wielisławiem zginął w 1428 roku Jan Ziębicki, ostatni władca księstwa ziębickiego, które istniało formalnie do 1742 roku. W 1459 roku utworzono na ziemi kłodzkiej Hrabstwo Kłodzkie (nieformalnie istniało do 1945 roku).

W wyniku polityki dynastycznej Jagiellonów w 1526 roku Śląsk wraz z Królestwem Czech (w tym Hrabstwem Kłodzkim) przypadł austriackim, katolickim, Habsburgom. Wtedy dotarła tu także reformacja. Za czasów austriackich nastąpiła stagnacja w rozwoju regionu, do czego przyczyniła się trwająca w latach 1618-1648 tzw. wojna trzydziestoletnia. Obce armie, w tym szwedzka i cesarska, łupiły i grabiły bogate miasta śląskie.

W 1740 roku Fryderyk II Hohenzollern zajął Śląsk wraz z ziemią kłodzką. Wydarzenie to zapoczątkowało okres trzech tak zwanych wojen śląskich. Pierwszą wojnę zakończył w 1742 roku pokojem we Wrocławiu. Hrabstwo Kłodzkie zachowało swoją odrębność. Miało ono duże znaczenie militarne dla władcy Prus, który uważał, że stanowi ono klucz do panowania nad Śląskiem. Przystąpił do budowy fortyfikacji mających bronić jego nowej zdobyczy. Powstały one w: Kłodzku, Srebrnej Górze i Świnicy. Kolejne wojny śląskie utrwalały władzę Fryderyka II. Przyniosły one wiele zniszczeń, przyczyniając się do znacznego spadku liczby mieszkańców. Na mocy pokoju kończącego wojnę siedmioletnią cesarzowa Maria Teresa zrzekła się w 1763 roku praw do Śląska. Także okres tuż po wojnach śląskich był bardzo trudny dla mieszkańców regionu. Nastąpiło zerwanie utrwalonych więzi i szlaków handlowych. W 1806 roku dotarły tu wojska napoleońskie. Wojska francuskie okupowały miasta śląskie.

Sytuacja gospodarcza regionu zmieniła się na lepsze na początku XIX wieku. Po Kongresie Wiedeńskim utworzono Prowincję Śląsk – pruską prowincję istniejącą na tych terenach nieprzerwanie do 1919 roku. Był to czas intensywnej rewolucji przemysłowej w Królestwie Prus, która przyczyniła się do uczynienia ze Śląska jednego z najbardziej uprzemysłowionych terenów Niemiec. Rozbierano mury miejskie. Miasta stawały się bardziej przestrzenne i nowoczesne. Na ulicach zapłonęły latarnie, powstawały budynki użyteczności publicznej (szkoły, szpitale, sądy). Pod koniec XIX wieku zaczęły powstawać nowoczesne wodociągi i kanalizacja miejska. Pierwszą linię kolejową na tym terenie budowano w 1844 roku i połączyła ona Jaworzynę Śląską ze Świdnicą.

Obszar Euroregionu Glacensis (podobnie, jak reszta Dolnego Śląska) nie ucierpiał w czasie obu wojen światowych. W 1945 roku administracja przekazywana była w ręce radzieckie i polskie. Armia Czerwona grabiła dziedzictwo przemysłowe i kulturowe dawnych pokoleń. Taki los spotykał zarówno zakłady przemysłowe, jak i linie kolejowe. Niepewność powodowała, że rabunek prowadzili także przybywający mieszkańcy. Część zamków, pałaców, dworów i willi dawanych niemieckich właścicieli została znacznie zniszczona. Taki los spotkał m.in. pałac w Gorzanowie na ziemi kłodzkiej. Stopniowo odbudowywana była gospodarka, a nowi mieszkańcy z kresów i Polski centralnej przywieźli ze sobą swoją kulturę. Obszar Euroregionu Glacensis znajdował się w latach 1946-1975 w województwie wrocławskim, a w latach 1975-1998 w województwie wałbrzyskim

(oprócz powiatu strzelińskiego, który należał do województwa wrocławskiego). Od 1999 roku Euroregion jest częścią województwa dolnośląskiego.

Pamiątki przeszłości

Długa i bogata historia pozostawiła po sobie wiele cennych przejawów dziedzictwa kulturowego – od rzeźb kultu pogańskiego w okolicach Ślęży po tajemnicze podziemia Riese z czasów Trzeciej Rzeszy w Górach Sowich. Znajdujące się tutaj obiekty należą do najbardziej znanych w województwie dolnośląskim, jak Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, Kaplica Czaszek w Kudowie-Czermnej, Opactwo Cystersów w Henrykowie, Wambierzyce, twierdze w Kłodzku i Srebrnej Górze, Zamek Książ. Są to równocześnie magnesy dla turystów odwiedzających obszar. Należą do wielu epok historycznych i architektonicznych mających wkład w kulturę Dolnego Śląska. Pamiątek przeszłości na terenie Euroregionu Glacensis jest tak wiele, że nie sposób jest wymienić wszystkich, nawet tych najbardziej wartościowych.

Zabytki sakralne, w tym UNESCO

Jedynym obiektem z Euroregionu Glacensis wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest Kościół Pokoju w Świnicy. Jest to jeden

Bazylika w Wambierzycach

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Starym Wielisławiu

z dwóch zachowanych kościołów śląskich ewangelików, które powstały po wojnie trzydziestoletniej. W Świdnicy można podziwiać również katedrę św. Stanisława i św. Wacława z mierzącą 103 m. wieżą – najwyższą na Dolnym Śląsku. Kolejnym cennym zabytkiem jest Opactwo Cysterskie w Henrykowie, które przetrwało mimo wielu dewastacji oraz Opactwo Cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim, a Księga Henrykowska znajduje się na Liście Pamięci Świata UNESCO. Nie można zapomnieć również o Wambierzycach słynących z cudownej figurki Matki Boskiej i barokowej bazyliki

Kościół Pokoju w Świdnicy

Ruchoma Szopka Panoramiczna Bardo Fot. UMiG Bardo

oraz XIV-wiecznym kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Strzegomiu. Miejscem pielgrzymek jest również barokowy kościół pw. Nawiedzenia NMP w Bardzie z XII-wieczną figurką Matki Boskiej Bardzkiej. W Wambierzycach i Bardzie wyjątkową atrakcją są ruchome szopki. Na całym obszarze licznie występują inne sanktuaria, klasztory, kaplice, krzyże przydrożne i pokutne z różnych epok. Niezwykłym obiektem sakralnym jest: Kaplica Czaszek w Kudowie-Czermnej, w której złożono ofiary wojny o sukcesję bawarską z końca XVIII wieku.

Architektura średniowiecznych miast

Jak wspomniano, w Euroregionie Glacensis znajdują się miasta i wsie należące do najstarszych na terenie dzisiejszej Polski. Warto zwrócić uwagę na: Rynek w Lądku Zdroju, Międzylesiu, Dusznikach-Zdroju, Lewinie i Kłodzku, stare miasto w Bystrzycy Kłodzkiej, Bardzie, Ząbkowicach, Złotym Stoku i Ziębicach, historyczny układ urbanistyczny w Henrykowie, obszary staromiejskie w Wałbrzychu, Świebodzicach, Świdnicy, Strzegomiu, Niemczy, Strzelinie i Wiązowie. W niektórych miastach zachowały się fragmenty średniowiecznych murów miejskich z wieżami i basztami. Można je podziwiać m.in. w Bystrzycy Kłodzkiej, Kłodzku, Radkowie, Ząbkowicach Śląskich, Dzierżoniowie, Świdnicy, Niemczy,

Ratusz w Dzierżoniowie

Rotunda św. Gotarda w Strzelinie

Świebodzicach, Ziębicach, Strzelinie i Strzegomiu. Do najbardziej znanych należy Krzywa Wieża w Ząbkowicach Śląskich oraz fortyfikacje miejskie w Bystrzycy Kłodzkiej.

Mury obronne Systemu Fortyfikacji Średniowiecznej w Bystrzycy Kłodzkiej
fot. Jarosław Sobański

Krzywa Wieża w Ząbkowicach Śląskich

Zamki, pałace i dwory

Region Dolnego Śląska obfituje w średniowieczne i nowożytne rezydencje dawnych możnowładców. Są one w różnym stopniu zachowane i pochodzą z różnych epok. Ich szczególne bogactwo występuje na terenie dawnego Hrabstwa Kłodzkiego. Najbardziej znanym i monumentalnym jest trzeci co do wielkości w kraju Zamek Książ pod Wałbrzychem. Obronny i warowny charakter mają liczne malownicze ruiny średniowiecznych i renesansowych zamków i wież rycerskich, jak zamki Ratno Dolne, Kapitanowo i wieża rycerska w Żelaźnie na ziemi kłodzkiej, ruiny zamków w Ząbkowicach Śląskich i Bardzie, Radosno, Nowy Dwór, Rogowiec, Cisy na ziemi wałbrzyskiej, czy na szczycie Gromnika pod Strzelinem. Duże wrażenie robi również XIX-wieczny, neogotycki Pałac Marianny Orańskiej w Kamieńcu Ząbkowickim, czy właśnie odnawiany barokowy Zamek Pieszycki oraz pałace w Gorzanowie i Bożkowie. Niektóre założenia zamkowe, jak Zamek na Skale w Trzebieszowicach, czy Zamek Uroczysko Siedmiu Stawów w Goli Dzierżoniowskiej, zaadaptowane zostały na ekskluzywne hotele. Inne, jak Zamek w Międzylesiu czy Żelaźnie są remontowane. Pałac w Krzyżowej i Zamek Grodno służą obecnie jako instytucje edukacji i kultury. Nie sposób wymienić wszystkich cennych obiektów, tym bardziej, że zaliczyć do nich trzeba również rezydencje i wille dolnośląskich przemysłowców, które powstały przy dawnych hutach i fabrykach, m.in. w Stronu Śląskim, Bielawie, Pieszycach, Świdnicy, Jaworzynie Śląskiej i Wałbrzychu.

Nowożytne fortyfikacje

Do najważniejszych obiektów militarnych Euroregionu Glacensis należą XVIII-wieczne fortyfikacje, które powstały z rozkazu Fryderyka II w czasie wo-

Dziedziniec Zamku Kapitanowo

Zamek Książ w Wałbrzychu

Pałac Marianny Orańskiej w Kamieńcu Ząbkowickim

Twierdza Kłodzko fot. Grzegorz Basiński

Twierdza Srebrna Góra

jen śląskich i tuż po nich. Do najważniejszych z nich należą Twierdza Kłodzko i Twierdza Srebrna Góra. Dawny zamek w Kłodzku na twierdzę przebudowywać zaczęli już Austriacy. Obiekt w Srebrnej Górze jest imponującym i jedynym w regionie przykładem twierdzy górskiej. Pozostałości linii pruskich umocnień zachowały się również w Świdnicy. Nieliczne ruiny XIX-wiecznych fortyfikacji znaleźć można w Górach Bystrzyckich.

Dziedzictwo poprzemysłowe

Przemysł rozwijał się na terenie Euroregionu Glacensis już w średniowieczu. Eksploatowano wyrobiska rud metali, wydobywano także złoto (Zloty Stok) i srebro (Srebrna Góra) oraz zakładano huty szkła kryształowego (pierwsze huty leśne). Rozwijało się tkactwo, papiernictwo i ceramika. U progu rewolucji przemysłowej region był rozwinięty gospodarczo. Wtedy powstał tutaj Sudecki Okręg Przemysłowy. Okolice Strzelina i Świdnicy miały charakter przemysłowo-rzemieślniczy. Szczególne znaczenie miał przemysł tkacki, górnictwo oraz hutnictwo żelaza. W 1853 roku poprowadzono linię kolejową do Wałbrzycha, a w 1873 roku do Kłodzka, co przyspieszyło rozwój przemysłowy.

Zachowało się wiele wartościowych obiektów poprzemysłowych, które są atrakcjami turystycznymi. Jednym z najbardziej znanych zabytków techniki

jest barokowy młyn papierniczy w Dusznikach-Zdroju, obecnie Muzeum Papiernictwa. Bardzo popularna jest Kopalnia Złota w Złotym Stoku. Na terenie dawnej kopalni węgla kamiennego w Nowej Rudzie działa muzeum. W szybach dawnych kopalni w Wałbrzychu działa Centrum Nauki i Sztuki Stara Kopalnia (podobnie zagospodarowano Szyb Witold w Boguszowie-Gorcach), a w Dzierżoniowie Młyn Hilberta. Na terenie najstarszego węzła kolejowego

Młyn papierniczy w Dusznikach-Zdroju - Pomnik Historii Fot. T. Szewczyk

Muzeum Sztolni Walimskich

Podziemne Miasto Osówka, Głuszyca

Park Zdrojowy w Polanicy-Zdroju

Dolnego Śląska w Jaworzynie Śląskiej otwarto Muzeum Przemysłu i Kolejnictwa na Śląsku. Zabytkowe dworce kolejowe znajdują się m.in. w: Strzegomiu, Wałbrzychu, Jedlinie-Zdroju, Zagórzu Śląskim, Kamieńcu Ząbkowickim, Strzelinie. Atrakcję stanowią wiadukty i mosty kolejowe na linii Kłodzko-Wałbrzych, w okolicach Srebrnej Góry oraz kamienny wiadukt kolejowy w Lewinie Kłodzkim. Zabytkowy charakter mają dawne zakłady włókiennicze w Bielawie, jak również domy tkaczy w Nowej Rudzie i Międzylesiu. Warto wspomnieć o dawnych kamieniołomach, sztolniach i wyrobiskach na terenie Przedgórza Sudeckiego oraz ziemi strzelińskiej. Duże znaczenie historyczne i turystyczne mają podziemne kompleksy przemysłowo-militarne z okresu III Rzeszy w Górach Sowich (Podziemne Miasto Osówka, Włodarz i Sztolnie Walimskie, w których utworzono Muzeum Sztolni Walimskich). Niedaleko Świdnicy leży zespół obozu Gross-Rosen w Rogoźnicy z kamieniołomami granitu.

Architektura uzdrowiskowa

Dolny Śląsk słynie ze swoich uzdrowisk. Większość z nich znajduje się na obszarze Euroregionu Glacensis, w szczególności na ziemi kłodzkiej, nazywanej „rajem uzdrowiskowym". Uzdrowiska zaczęły rozwijać się tutaj już w średniowieczu. Za najstarsze uważa się Lądek-Zdrój, o którego ciepłych źródłach wspominano jeszcze przed 1242 rokiem. Działalność zdrojową rozpoczęto koło 1500 roku. Zakład Przyrodoleczniczy Jerzy pochodzi z XVIII wieku. Bardziej znany jest jednak Wojciech, którego zdjęcia zdobią wiele folderów uzdrowiskowych.

Zdrój Wojciech Zakład Przyrodoleczniczy w Lądku Zdroju

Hala Spacerowa i Pijalnia Wód MIneralnych w Szczawnie – Zdroju

W połowie XVIII wieku rozwinęły się Jedlina-Zdrój i Stary-Zdrój, a koło 1800 roku Duszniki-Zdrój, następnie w pierwszej połowie XIX wieku Kudowa-Zdrój, Szczawno-Zdrój, Długopole-Zdroj i Polanica-Zdrój. Wtedy utworzono w Sokołowsku ośrodek klimatyczno-leczniczy dla chorych na płuca. Uzdrowiska stały się miejscem spotkań i wypoczynku dla wyższych sfer. Lądek-Zdrój upodobał sobie Fryderyk II Wielki, w Dusznikach-Zdroju koncertował Chopin. Powstało tu kasyno, a w Szczawnie-Zdroju otwarto znany teatr. Budowano inne obiekty wspaniałej architektury uzdrowiskowej – zakłady kąpielowe, pijalnie, hale spacerowe, domy zdrojowe, pensjonaty i wille. Zakładano parki zdrojowe. Przyjazdy do wód przyczyniały się do rozwoju turystyki w Sudetach. Epoka ta skończyła się wraz z wybuchem pierwszej wojny światowej. Obecnie kurorty regionu przeżywają renesans. Powstają nowe obiekty, a świadectwa dawnej architektury uzdrowiskowej odzyskują dawny blask.

Znane postacie

Z Euroregionem Glacensis było związanych na przestrzeni wieków wiele znanych postaci. Niektóre urodziły się tutaj, inne mieszkały, a jeszcze inne były tylko gośćmi. Jednym z nich był Arnošt z Pardubic – pierwszy arcybiskup praski, którego nagrobek oglądać można w kościele w Kłodzku. Kojarzoną z tą ziemią postacią jest Marianna Orańska – królewna niderlandzka, żona brata cesarza niemieckiego Wilhelma I, właścicielka dóbr kamienieckich. Z ziemi kłodzkiej pochodził barokowy rzeźbiarz Michał Klahr Starszy. Z Wałbrzychem i Zamkiem Książ kojarzona jest księżna Daisy. Ze Świdnicą związany jest Manfred Albrecht Freiherr von Richthofen – as lotnictwa pierwszej wojny światowej, zwany Czerwonym Baronem, a z podświdnicką Krzyżową – Helmut James von Moltke, twórca antyhitlerowskiego Kręgu z Krzyżowej. Ze Strzelina pochodził laureat Nagrody Nobla z dziedziny immunologii – Paul Ehrlich.

Uzdrowiska regionu odwiedzało wiele znanych postaci. Oprócz wspomnianego wcześniej Fryderyka II Wielkiego w Lądku-Zdroju bywali: Johan Wolfgang von Goethe (spędził tu swoje 41-sze urodziny), John Quincy Adams (późniejszy prezydent amerykański), pruska królowa Luiza. W uzdrowiskach kłodzkich doszło w 1813 roku do spotkania na szczycie koalicji antynapoleońskiej, tj. króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III i cesarza rosyjskiego Aleksandra I. W Dusznikach-Zdroju swój pierwszy koncert dał młody Fryderyk Chopin. W Kudowie-Zdroju mieszkał Bruno Schulz. Podobno uzdrowisko to odwiedził również Winston Churchill. Kurował się w Szczawnie-Zdroju: Iwan Turgieniew, Zygmunt Krasiński, Henryk Wieniawski, słynna Maria Walewska (kochanka cesarza Napoleona), a także przedstawiciele Hochbergów z Książa oraz ich sławni goście, jak Winston Churchill, czy cesarz Wilhelm II.

2.3 Panorama współczesności

Kultura

Współczesny krajobraz kulturowy Euroregionu Glacensis jest barwną mieszanką wpływów różnych nacji oraz grup społecznych, jakie mieszkały wcześniej

Alexander Gavrylyuk w trakcie Międzynarodowego Festiwalu Chopinowskiego w Dusznikach-Zdroju fot. Fundacja Międzynarodowych Festiwali Chopinowskich

Urodziny Moniuszki w Kudowie Zdroju

i mieszkają obecnie w tej gościnnej krainie. Dziedzictwo przyrodnicze oraz kulturowe i gospodarcze wielu pokoleń zgromadzono w licznych muzeach. Do najważniejszych muzeów prezentujących historię i kulturę obszaru należą: Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, Muzeum Filumenistyczne w Bystrzycy Kłodzkiej, Galeria Muzealna im. Michała Klahra Starszego w Lądku-Zdroju, Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju, Ruchoma Szopka w Wambierzycach, Muzeum Sztuki Sakralnej w Bardzie, Izba Pamiątek Regionalnych w Ząbkowicach Śląskich, Kamieniecka Izba Pamięci w Kamieńcu Ząbkowickim, Muzeum Sprzętu Gospodarstwa Domowego w Ziębicach, Muzeum Ziemi Sowiogórskiej w Ludwikowicach Kłodzkich, Muzeum Sztolni Walimskich, Centrum wałbrzyskiego Muzeum Przemysłu i Techniki oraz Muzeum Porcelany w Wałbrzychu, Muzeum Broni i Militariów oraz Muzeum Dawnego Kupiectwa w Świdnicy, Muzeum Gross-Rosen, Muzeum Przemysłu i Kolejnictwa w Jaworzynie Śląskiej oraz Muzeum Cukrownictwa w Pszennie. Euroregion Glacensis oferuje także odkrywanie zgromadzonego w muzeach dziedzictwa przyrodniczego. Można je podziwiać w szczególności w Muzeum Minerałów i Kamieni Szlachetnych w Kudowie-Zdroju, Muzeum Ziemi w Kletnie oraz Muzeum Minerałów i Muzeum Górnictwa przy Kopalni Złota w Złotym Stoku.

Dla kultury regionu istotne znaczenie mają cykliczne wydarzenia kulturalne i imprezy sportowe. Część z nich ma wieloletnie tradycje, ugruntowaną renomę i międzynarodowy charakter. Takimi są w szczególności organizowany od 74 lat Międzynarodowy Festiwal Chopinowski w Dusznikach Zdroju, czy mający ponad 50-letnią tradycję Międzynarodowy Festiwal Moniuszkowski

w Kudowie-Zdroju. Od 23 lat odwiedzający ziemię kłodzką mogą uczestniczyć w Przeglądzie Filmów Górskich, czy Lądeckim Lecie Baletowym w Lądku-Zdroju. W Polanicy-Zdroju odbywa się Międzynarodowy Festiwal Filmów Amatorskich POL-8 oraz Międzynarodowy Festiwal Muzyki Uzdrowiskowej Muzyka Świata. W Dusznikach-Zdroju atrakcją jest Święto Papieru. Kłodzko organizuje Orlicki Festiwal Organowy, Międzynarodowe Zderzenie Teatrów i Dni Twierdzy Kłodzko. Kudowa-Zdrój jest miejscem organizacji dwóch wydarzeń transgranicznych: Polsko – Czeskich Dni Kultury Chrześcijańskiej i Polsko – Czeskich Spotkań Filmowych. W Szczawnie-Zdroju odbywa się muzyczny Festiwal Henryka Wieniawskiego, w Henrykowie Klasztor Księgi Henrykowskiej, w Dzierżoniowie Dolnośląski Przegląd Zespołów Folklorystycznych oraz Sowiogórski Festiwal Techniki, na Zamku Grodno Jarmark Średniowieczny, w Wałbrzychu Święto Kwiatów i Sztuki na Zamku Książ, w Strzegomiu Międzynarodowy Festiwal Folkloru, a w Świdnicy Rekonstrukcja Bitwy Historycznej.

Nie można zapominać o uznanych imprezach sportowych. Należą do nich w szczególności organizowany od ponad 50-ciu lat Międzynarodowy Festiwal Szachowy im. Akiby Rubinsteina w Polanicy-Zdroju oraz odbywający się cyklicznie Bieg Gwarków. Istotne są również: Sudety Powerrade MTB Maraton, Mistrzostwa Polski oraz Mistrzostwa Europy MTB w kolarstwie górskim, czy Międzynarodowy Półmaraton Kudowa – Hronov – Kudowa, Cyklo Glacensis – rowerowy zlot członków Euroregionu oraz różne rajdy samochodowe.

Panoramę kultury uzupełniają produkty regionalne, folklor i rzemiosło. Współcześni mieszkańcy – ludność napływowa z kresów wschodnich i Polski cen-

Miody miłości ziemi kłodzkiej, Stary Wielisław, Gmina Kłodzko

Pierniczki ze szlaku cystersów, Gmina Ciepłowody

tralnej kultywują własne tradycje odziedziczone po przodkach. Coraz odważniej czerpią również z dziedzictwa dawnych mieszkańców tych ziem, tworząc barwną mozaikę kulturową. Przejawy tych inspiracji można odnaleźć w sztuce kulinarnej, rzemiośle i wyrobach artystycznych. Doskonałym przykładem jest słynny pstrąg kłodzki, który jeszcze przed 1945 rokiem hodowany był w Ścinawce Średniej, doskonałe ciasta w okolicy Lądka-Zdroju, sudecki miód gryczany, popularne wśród niemieckich mieszkańców Dolnego Śląska Śląskie Niebo według przepisu pochodzącego z Bystrzycy Kłodzkiej, ekologiczne produkty z aronii z Lewina Kłodzkiego, czy tradycyjna szynka strzelińska.

Wypoczynek i turystyka

Wybitne walory krajobrazowe i środowiska naturalnego oraz antropogeniczne sprawiły, że przeważająca część Euroregionu Glacensis jest niezwykle atrakcyjna turystycznie. Początki turystyki w dawnym Hrabstwie Kłodzkim sięgają drugiej połowy XVIII wieku, kiedy to Szczeliniec Wielki zdobył najpierw Fryderyk II Wielki, następnie Johan Wolfgang von Goethe. W 1815 roku pochodzący z Karłowa Franz Pabel otrzymał od króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III licencję przewodnicką i został pierwszym licencjonowanym przewodnikiem w Europie. Do rozwoju turystyki przyczyniły się funkcjonujące w regionie uzdrowiska. Dla kuracjuszy i odwiedzających ich letników starano się zapewnić rozrywkę, co przyspieszyło rozwój turystyki w ciągu XIX wieku. Powstały miejscowości letniskowe, jak Międzygórze i Zieleniec. W tym ostatnim oraz w Stroniu Śląskim, Rybnicy Leśnej, Sokolcu i Rzeczce oraz w Szczawnie-Zdroju utworzono ośrodki sportów zimowych. Bywający w uzdrowiskach uczestniczyli w wycieczkach na Szczeliniec Wielki oraz Śnieżnik. Na przełomie XIX i XX wieku na sudeckich szczytach (m.in. na Śnieżniku, Wielkiej Sowie, Borówkowej, Górze Wszystkich Świętych, Wodzickiej Górze, Trójmorskim Wierchu) zbudowano altany i wieże widokowe.

Przeszłość ta rzutuje na współczesną turystykę na terenie Euroregionu Glacensis. Jest to region bardzo dobrze zagospodarowany turystycznie. To tutaj znajduje się jedna trzecia obiektów noclegowych województwa dol-

Wielka Sowa fot. Dawid Cech

Kolejka wąskotorowa, Kopalnia Złota w Złotym Stoku
fot. kopalniazlota.pl

Wieża na Trójmorskim Wierchu, gmina Międzylesie

nośląskiego. Odwiedzający mają do dyspozycji zarówno ekskluzywne hotele, kameralne pensjonaty i wille, domy uzdrowiskowe, jak również kwatery i gospodarstwa agroturystyczne w położonych malowniczo sudeckich i podsudeckich wsiach i miasteczkach. Najlepiej rozwiniętą bazę noclegową posiada ziemia kłodzka, następnie wałbrzyska i dzierżoniowska. Podobnie jest z zapleczem gastronomicznym i miejscami do uprawiania sportów zimowych. Uzdrowiska sudeckie najliczniej występują również na ziemi kłodzkiej i wałbrzyskiej.

Turystyka kulturowa

Bogate i wielowiekowe dziedzictwo kulturowe stanowi podstawę do rozwoju atrakcji i produktów turystyki kulturowej. Do takich należą wymienione wcześniej dostępne dla turystów zabytki architektury i budownictwa, jak zamki, pałace, kościoły, średniowieczne i nowożytne fortyfikacje oraz zagospodarowane zabytki techniki. Część z nich, jak papiernia w Dusznikach-Zdroju przekształcone zostało w muzea. Zamek Książ jest natomiast jedną z najbardziej znanych i reprezentacyjnych atrakcji obszaru. Ofertę turystyczną Euroregionu Glacensis tworzą wydarzenia kulturalne i sportowe, zarówno te o znaczeniu

Ogród muzyczny w Kudowie Zdroju fot. Justyna Pych-Stoszek

regionalnym i międzynarodowym, jak również lokalnym. Funkcjonują także inne atrakcje turystyczne, jak również powstają nowe. Należy wymienić choćby: Szlak Ginących Zawodów i Mini ZOO, Muzeum Żaby i Muzeum Zabawek w Kudowie-Zdroju, Podziemna Trasa Turystyczna w Kłodzku, Ogród Bajek w Międzygórzu, Osada Średniowieczna przy Kopalni Złota w Złotym Stoku, Arboretum w Lądku-Zdroju i w Wojsławicach, Palmiarnia w Lubiechowie, parki uzdrowiskowe, wieże i punkty widokowe.

Niektóre produkty turystyczne mogą pochwalić się certyfikatami w konkursie Polskiej Organizacji Turystycznej na Najlepszy Produkt Turystyczny. Wyróżnienie to otrzymały: Kopalnia Złota w Złotym Stoku, Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, Tajemnicze Podziemne Miasto Osówka oraz Twierdza Srebrna Góra.

Najważniejsze atrakcje kulturowe Euroregionu łączy sieć tematycznych szlaków. Turyści mogą podróżować następującymi szlakami: Sudecką Drogą św. Jakuba, Sanktuariów i Ogrodów Pielgrzymkowych, Zabytków Techniki, Uzdrowisk Kłodzkich, Zabytków Dawnego Prawa, Śladami Tajemnic Dolnego Śląska, Podziemny Dolny Śląsk, Fryderyka Chopina, Fortyfikacji Nowożytnych, Marianny Orańskiej, Cysterskim, czy Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna. Dla odwiedzających region atrakcją są również miejskie trasy turystyczne stanowiące uatrakcyjnienie turystyczne. Znajdują się one m.in. w Kłodzku, Bystrzycy Kłodzkiej, Wałbrzychu, czy Świdnicy.

Podziemna Trasa Turystyczna w Kłodzku

Rynek w Nowej Rudzie

Turystyka aktywna, kwalifikowana i przygodowa

Euroregion Glacensis ze względu na wybitne walory przyrodnicze stwarza również znakomite warunki do rozwoju turystyki aktywnej, kwalifikowanej i przygodowej. Chodzi zarówno o turystykę pieszą, rowerową (w tym kolarstwo górskie), sporty zimowe, wspinaczkową, speleologiczną, jak i kajakową na rzekach przepływających przez ten obszar. Szczególnie atrakcyjna jest ziemia kłodzka, która oprócz Karkonoszy i Wysokiego Jesenika w Czechach jest Mekką dla turystów aktywnych. Jeszcze przed drugą wojną światową pasma

Panorama Gór Sowich
fot. Mariusz Chęsiak

Taras widokowy na górze
Guzowata, Radków

górskie Euroregionu Glacensis pokryły liczne szlaki piesze, schroniska, wieże widokowe, trasy narciarstwa biegowego. Budowano wyciągi i skocznie narciarskie. W ostatnich dziesięcioleciach powstało także wiele tras rowerowych.

Najważniejszym szlakiem turystycznym obszaru jest Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza (czerwony), który poprowadzono z Świeradowa Zdroju w Górach Izerskich przez najważniejsze pasma Sudetów. Biegnie przez Góry Kamienne do Jedliny-Zdroju, Wielką Sowę w Górach Sowich, Góry Stołowe, uzdrowiska ziemi kłodzkiej, Góry Orlickie, Bystrzyckie, Masyw Śnieżnika i Góry Złote na obszarze Euroregionu. Nie można zapomnieć również o powiatowych i gminnych szlakach pieszych, w tym tematycznych. Obszar obfituje w wieże widokowe. Największa ich ilość znajduje się na ziemi kłodzkiej: na Wielkiej Sowie, Górze św. Anny, Górze Wszystkich Świętych, Suszynce, Torfowisku pod Zieleńcem, Jagodnej, Trójmorskim Wierchu, Czarnej Górze, Czernicy, Borówkowej i Wapniarce oraz wałbrzyskiej: w Mieroszowie, na Dzikowcu i Borowej. Spośród schronisk górskich należy wspomnieć o: Andrzejówce pod Waligórą, Bacówce pod Wielką Sową, Pod Fortami na Przełęczy Srebrnej, Schronisku pod Śnieżnikiem i Szarotka w Lasówce.

Region to raj dla rowerzystów. Sieć szlaków turystycznych jest ciągle rozbudowywany. Do najważniejszych należą: EuroVelo 9, zwany także Szlakiem Bursztynowym, Europejski Szlak Cysterski (ER 8), Liczyrzepa (ER 2), Singletrack Glacensis – system około 320 km ścieżek rowerowych typu singletrack i MTB wraz z infrastrukturą towarzyszącą po czeskiej i polskiej stronie, Strefa MTB Sudety – system 20 tras MTB o łącznej długości 497 km, utworzony na obszarze 8 miej-

Wieża widokowa na Borowej, gmina Jedlina-Zdrój

Trasa turystyczna w Jaskini Niedźwiedziej w Kletnie fot. Tomasz Gmerek

scowości (Bielawa, Dzierżoniów, Głuszyca, Mieroszów, Nowa Ruda, Pieszyce, Stoszowice, Walim), trasy MTB w Górach Bardzkich, Złotych, Stołowych, Orlickich, Bystrzyckich i w Masywie Śnieżnika, czy Trasa Między Złotem a Srebrem (odcinek Trasy Podziemnych Atrakcji Euroregionu Glacensis).

Góry Orlickie, Sowie i Masyw Śnieżnika są bardzo atrakcyjne dla amatorów sportów zimowych. Tutaj znajduje się 5 ośrodków narciarskich: stacja Czarna Góra w Masywie Śnieżnika, Ski Arena w Zieleńcu, Przy Górze w Przygórzu i Górnik w Rzeczce. Narciarze mają również do dyspozycji wyciągi w: Bielicach, Lądku-Zdroju, Spalonej, Jakubowicach, Jugowie, Sokolcu, pod Wielką Sową, w Jedlinie-Zdroju, Mieroszowie, Rybnicy Leśnej i Boguszowie Gorcach.

Istotne znaczenie ma również turystyka przygodowa, ponieważ obszar obfituje w wiele tajemniczych obiektów i miejsc, szczególnie w rejonie Gór Złotych, Bardzkich i Sowich, gdzie znajdują się dawne kopalnie, sztolnie, wielkie kompleksy podziemne i labirynty fortyfikacji. Może to być również przygoda podczas spływów kajakowych i pontonowych na Nysie Kłodzkiej, zabawa na torze saneczkowym w Polanicy-Zdroju i Siennej czy w parkach linowych w Złotym Stoku, Kletnie, Kudowie-Zdroju, Srebrnej Górze lub Jedlinie-Zdroju. Można także zaznać przygody w siodle, ponieważ przez region biegnie Sudecki Szlak Konny ze Świeradowa-Zdroju do Lądka-Zdroju.

Turystyka uzdrowiskowa, medyczna oraz spa&wellness

Jak wspomniano wcześniej rozwój turystyczny Euroregionu Glacensis nastąpił głównie dzięki uzdrowiskom powstającym w jego sudeckiej części. Do dzisiaj są one znane i cenione wśród gości krajowych i zagranicznych, których przyciąga bogata oferta kuracyjna oparta głównie na wodach mineralnych pitnych i kąpielowych. Słynie z tego zwłaszcza Lądek-Zdrój będący jedynym uzdrowiskiem radonowym w Polsce, gdzie kąpiel w zabytkowym basenie „Wojciech" jest dużą atrakcją. Magnesem jest również położenie sudeckich zdrojów wśród lasów i górskich kotlin. Miejscowości te przechodzą transformację. Moderni-

zują się dawne zakłady uzdrowiskowe, których oferta ewoluuje w kierunku turystyki medycznej oraz spa&wellness. Powstają tam również ekskluzywne hotele świadczące podobne usługi i korzystające z potencjału uzdrowiskowego. W Polanicy-Zdroju znajduje się jedyny na tym obszarze hotel o standardzie 5-ciu gwiazdek – Spa Dr Irena Eris oraz hotele 4-gwiazdkowe: Bukowy Park w Polanicy-Zdroju, Kudowa i Verde Montana w Kudowie-Zdroju oraz Zamek na Skale w Trzebieszowicach koło Lądka.

Korzystanie z zabiegów spa&wellness umożliwiają również kompleksy basenów i saun, znajdujące się zarówno w hotelach (w Dworze Elizy w Długopolu-Zdroju, Hotelu Trojan i Uzdrowisku Lądek-Zdrój, Hotelu Polanica i Wielkiej Pieniawie lub Hotelu OSIR w Dzierżoniowie), jak też przy basenach i parkach wodnych (m.in. w: Kudowie-Zdroju, Kłodzku, Bielawie, Nowej Rudzie, Stroniu Śląskim, Lądku-Zdroju, Międzylesiu, Wałbrzychu, Świdnicy, Świebodzicach i Strzelinie). Hotele spa&wellness powstają również poza uzdrowiskami. Należy wspomnieć tutaj o 4-gwiazdkowym hotelu Uroczysko Siedmiu Stawów w Goli Dzierżoniowskiej, Pałacu Bielawa i Hotelu Dębowym w Bielawie, czy Hotelu Versant w Dzierżoniowie.

Przemysł i gospodarka

Rozwój gospodarczy na terenie Euroregionu przez wieki związany był z bogactwami naturalnymi. Ich wydobycie i przetwarzanie, szczególnie wysokokalorycznego węgla przyczynił się do rozwoju miast jego zachodniej i centralnej części. Obok rozwijających się kopalni powstawały koksownie, rozwijał się przemysł hutniczy, powstawały fabryki i zakłady, które przekształcały dotych-

Filiżanka porcelanowa wagonik, Wałbrzych

Szkło kryształowe, Stronie Śląskie

czasowy charakter regionu uzależniony od handlu, rzemiosła i rolnictwa. Ta uprzemysłowiona spuścizna pomimo uszczerbku związanego z reparacjami wojennym wykorzystywana i rozwijana była również po II wojnie światowej. Natomiast wschodnia część – ziemia kłodzka i okolice pozostawała w cieniu działalności uzdrowiskowej, hut szkła kryształowego, przeróbki drewna, przemysłu papierniczego i mniejszych zakładów przemysłowych.

Transformacje ustrojowe spowodowały przerwanie tradycji górniczych, przemysłu szklarskiego, ceramicznego i włókienniczego. W ich miejsce i na bazie poprzednich zakładów rozwinęły się globalne koncerny oraz rodzime małe przedsiębiorstwa i mikroprzedsiębiorstwa. Swoje nowe zakłady wybudowała światowe koncerny. Ich rozwój związany jest z funkcjonowaniem Wałbrzyskiej Strefy Ekonomicznej, gdzie rozpoczęły działalność szczególnie zakłady produkujące wyposażenie do samochodów oraz przemysłu chemicznego.

Największe przedsiębiorstwa ulokowane są w Wałbrzychu: Toyota, Faurecia, Ronal, Cersanit. Firmy związane z instalacjami elektrycznymi jak Legrand, Lincoln Electric ZPAS, General Electric i Elektrolux maja swoje siedziby w Ząbkowicach Śląskich, Bielawie, Świdnicy, Kłodzku i okolicach. Natomiast przemysł chemicznym, produkcja tworzyw sztucznych przez: SKC Haas, Orion, Henkel, Colgate rozwija się w Dzierżoniowie i Świdnicy. Przedsiębiorstw zatrudniających ponad 2500 pracowników jest na terenie Euroregionu kilkanaście, a w powiecie świdnickim swoje firmy otworzyło około 1/3 inwestorów zagranicznych całego Euroregionu. We wschodniej części Euroregionu rozwój gospodarczy następuje dużo wolniej.

W związku z intensywnym rozwojem infrastruktury drogowo-kolejowej w kraju wykorzystywane są intensywnie miejscowe złoża kamieni budowlanych, drogowych, najwyższej jakości piasków i żwirów. Strzegomskie i strzelińskie granity zdobią rynki, dworce polskich i europejskich miast. Przetwarzane są również odpady pokopalniane oraz lokalne surowce mineralne. Na terenach pogórza funkcjonuje przemysł papierniczy i rozwija się przetwórstwo spożywcze. Eksploatowane są złoża wód mineralnych i leczniczych w uzdrowiskach i okolicach.

Gospodarka na terenach atrakcyjnych przyrodniczo rozwija się poprzez budowę nowych obiektów hotelowych i wspomagające je inwestycje turystyczne. Kompleksy narciarskie Czarna Góra czy Zieleniec oraz konglomerat turystyczny wokół Kopalni Złota w Złotym Stoku są dobrym przykładem rozwoju tego typu usług. Natomiast palącym problemem dalszego rozwoju gospodarczego jest dostępność komunikacyjna ziemi kłodzkiej jako obszaru peryferyjnego województwa.

2.4 Rozwój dzięki współpracy

Euroregion Glacensis po polskiej stronie

Współpraca transgraniczna na obszarze Sudetów Środkowych i Wschodnich ma długoletnią tradycję, której początki sięgają przełomu lat 80-tych i 90-tych związanych z przemianami społeczno-gospodarczymi w tej części Europy. Władze lokalnych samorządów przygranicznych utworzyły 9 lutego 1994 roku Stowarzyszenie Gmin Ziemi Kłodzkiej i 30 maja 1994 roku Sejmik Samorządowy Województwa Wałbrzyskiego podjął uchwałę o rozpoczęciu

procedury tworzenia Euroregionu Glacensis. Samorządowcy czescy powołali 5 grudnia 1996 roku w Rychnovie nad Kněžnou Regionalne Stowarzyszenie do spraw Współpracy Pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej. Jeszcze w tym samym roku, 5 grudnia, podpisana została w Hradec Králové Umowa Ramowa między Stowarzyszeniem Gmin Ziemi Kłodzkiej i Regionalnym Stowarzyszeniem do Spraw Współpracy Pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej o utworzeniu Euroregionu Pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej - Euroregionu Glacensis. Od 9 marca 1998 roku funkcjonuje on pod nazwą: Stowarzyszenie miast i gmin Euroregion Pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej – Euroregion Glacensis.

Zmiany w funkcjonowaniu samorządów w Polsce i konieczność wzajemnego dopasowania struktur euroregionalnych w obu krajach partnerskich przyczyniły się do utworzenia Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Glacensis. Powołano je 17 marca 2000 roku w Długopolu-Dolnym z inicjatywy Stowarzyszenia Gmin Ziemi Kłodzkiej. Dzięki temu możliwe było również przystępowanie do transgranicznej współpracy nowych gmin i powiatów, jak również bardziej efektywne wykorzystywanie środków Funduszu Małych Projektów Programu Phare CBC.

Od czasu powstania Euroregion Glacensis powiększał swój obszar i dołączały do niego kolejne gminy i powiaty. Zawierają one między sobą porozumienia o współpracy i realizują wspólnie projekty przyczyniające się do zwiększenia atrakcyjności społecznej, gospodarczej i przestrzennej, a w szczególności turystycznej Euroregionu Glacensis. Zainicjowanie tych projektów nie byłoby możliwe bez wsparcia w postaci środków z programów dedykowanej europejskiej współpracy transgranicznej. Obecnie istnieje ponad 50 partnerstw polsko-czeskich samorządów tworzących Euroregion. Wspierają one inicjatywy oddolnych społeczności lokalnych, co stanowi priorytet rozwojowy Euroregionu. Do najbardziej aktywnych we współpracy gmin polskiej części należą gminy: Bardo, Bielawa, Borów, Bystrzyca-Kłodzka, miasto Dzierżoniów, Głuszyca, miasto Kłodzko, gmina Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Mieroszów, Międzylesie, Nowa Ruda, Pieszyce, Radków, Stronie Śląskie, miasto Wałbrzych, Złoty Stok i Ząbkowice Śląskie.

Euroregion Glacensis zajmuje obecnie powierzchnię 7 801 km^2. Tworzą go 3 powiaty: kłodzki, ząbkowicki i świdnicki oraz 35 gmin znajdujących się w sześciu powiatach: kłodzkim, ząbkowickim, wałbrzyskim, dzierżoniowskim, świdnickim i strzelińskim oraz miasto Wałbrzych. Pięć pierwszych stanowiło dawne województwo wałbrzyskie ze stolicą w Wałbrzychu. Od wschodu Euroregion graniczy z województwem opolskim. Pod koniec 2017 roku zamieszkiwało go 701 015 osób. Najsłabiej zaludnionymi są obszary górskie, na których sieć osadnicza jest rozproszona. Największymi miastami Euroregionu Glacensis są: Wałbrzych, Świdnica, Dzierżoniów, Bielawa, Kłodzko, Świebodzice, Boguszów-Gorce, Strzegom, Ząbkowice Śląskie, Strzelin, Nowa Ruda, Bystrzyca Kłodzka, Kudowa-Zdrój i Pieszyce.

Projekty współpracy gmin Euroregionu Glacensis

Od 1997 roku partnerzy samorządowi, społeczni i biznesowi Euroregionu Glacensis zrealizowali wspólnie setki projektów. Środki na przedsięwzięcia

zapewniały w pierwszej fazie programy Phare Credo i Phare CBC. Jednym z pierwszych były Polsko – Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej. W tym roku odbędzie się 30-ta edycja tego wydarzenia. Od wejścia Polski i Czech do Unii Europejskiej zrealizowano również kilka istotnych przedsięwzięć infrastrukturalnych, w tym m.in. budowę oczyszczalni ścieków na Nysie Kłodzkiej w Bystrzycy Kłodzkiej i Międzylesiu oraz w Nowej Rudzie i Mieroszowie. Zmodernizowano kolejowe przejście graniczne Lichkov – Międzylesie, dojazd do przejścia granicznego Kudowa Słone-Nachod na drodze nr 8 na pograniczu kłodzko-orlickim. Działania te pozwoliły na poprawę jakości życia mieszkańców, usprawnianie modeli partnerstw i lepszą ochronę środowiska naturalnego, a tym samym miały wpływ na atrakcyjność turystyczną obszaru. Opracowano pierwsze materiały promocyjne prezentujące walory Euroregionu Glacensis.

Współpracę kontynuowano w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG IIIA Czechy – Polska 2004-2006. Dotyczyła ona w dalszym ciągu poprawy infrastruktury istniejących przejść granicznych (m.in. Radków-Božanov) i ochrony środowiska (np. kanalizacja Słonego w gminie Kudowa-Zdrój, tworzenie systemu przeciwdziałania klęskom żywiołowym). Partnerzy zainicjowali projekty dedykowane turystyce, sportowi i kulturze. Dotyczyły one budowy i modernizacji tras narciarstwa biegowego na Jamrozowej Polanie, udostępnienia profesjonalnych tras do uprawiania tego sportu na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych, remontu wieży widokowej na Wielkiej Sowie, czy budowy obiektu obsługi ruchu turystycznego w Osówce. Znalazło się również miejsce na inicjatywy typowo promocyjne, jak tworzenie zintegrowanych i interaktywnych baz danych obiektów i atrakcji turystycznych oraz publikacji promocyjnych, promocja twierdz kłodzkiej i srebrnogórskiej, utworzenie w Wałbrzychu sieci infokiosków, kreowanie i promocja transgranicznych produktów turystycznych (Kraina Gór Sowich, Strefa MTB), utworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej polskiej części Euroregionu. Oprócz tego podejmowano działania integrujące społeczność lokalną, poprawiające współpracę partnerskich instytucji i organizacji edukacyjnych, kulturalnych, służby zdrowia, ochrony przeciwpożarowej.

Kolejnym etapem współpracy był Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007-2013. Część projektów stanowiła kontynuację poprawy infrastruktury drogowej i rowerowej w okolicy przejść granicznych (np. ulepszenie infrastruktury komunikacyjnej Božanow – Radków) oraz podejmowano nowe, jak np. czesko-polskie połączenia drogowe dla ruchu pieszego, rowerowego oraz samochodowego na Pograniczu Kłodzkim. Koncentrowano się przede wszystkim na obszarze Gór Stołowych, Gór Bystrzyckich i Orlickich oraz Masywie Śnieżnika. W dalszym ciągu istotne były projekty dedykowane ochronie środowiska naturalnego, np. Segregujmy odpady i dbajmy o czystość miast, zainicjowany przez gminę Duszniki-Zdrój. Interesującą była inicjatywa wielu partnerów pn. Modernizacja integrowanego ochronnego systemu Orlickich i Bystrzyckich gór w związku z podpisaniem umowy z Schengen, która połączyła gminy Międzylesie, Bystrzycę Kłodzką i Kudowę-Zdrój oraz partnerów czeskich. Podobny charakter miał projekt pn. Współpraca jednostek

straży pożarnej na czesko-polskim pograniczu, modernizacja wyposażenia i wzajemna pomoc w sytuacjach kryzysowych (gminy Kłodzko, Szczytna, Radków, Nowa Ruda, Polanica-Zdrój, Powiat Kłodzki i Powiatowa Komenda Straży Pożarnej w Kłodzku).

W miarę rozwoju współpracy coraz aktywniejsi byli partnerzy gospodarczy i społeczni. Kilka projektów ożywiających gospodarczo obszar pogranicza polsko-czeskiego zrealizowała Sudecka Izba Przemysłowo-Handlowa w Świdnicy. Wraz z Izbą Przemysłowo-Handlową w Kłodzku i partnerami czeskimi podjęła się przedsięwzięcia pn. Stworzenie sieci Punktów Kontaktowych Czesko-Polskiej Współpracy Gospodarczej. Podmiot ten wspierał również innowacje i współpracę przedsiębiorców pogranicza.

Projekty dedykowane turystyce miały zintegrowany charakter, obejmując elementy infrastruktury, produktu turystycznego i promocji. Do takich należała inicjatywa pn. Miejskie trasy turystyczne zintegrowanym produktem turystycznym miast czesko-polskiego pogranicza, która połączyła gminy Świdnica i Bardo z partnerami polskimi i czeskimi. Innym godnym uwagi projektem był ten pod nazwą Rozwój infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej w strefie pogranicza Broumovsko-Mieroszowskiego. Powstawały nowe transgraniczne szlaki turystyczne, jak m.in. Transgraniczny Szlak Królewny Marianny Orańskiej (partnerski projektów gmin powiatów ząbkowickiego, kłodzkiego oraz partnerów czeskich), czy Ścieżka historyczno-przyrodnicza śladami królewny Marianny Orańskiej w gminach Bílá Voda i Złoty Stok. Inwestowano w szlaki rowerowe pogranicza oraz kontynuowano projekty związane z poprawą dostępności Sudetów dla turystyki pieszej (remonty wież widokowych w projekcie pn. Widoki bez granic) oraz narciarstwa biegowego w obszarze Gór Bystrzyckich i Orlickich oraz Gór Bialskich i Masywu Śnieżnika. Miasta pogranicza słynące z fortyfikacji z czasów wojen o sukcesję śląską przygotowały wspólny projekt pn. Rekonstrukcje historyczne wspólnym produktem turystycznym polsko-czeskiego pogranicza, którego beneficjentem było miasto Kłodzko.

Realizowany obecnie Program Interreg V-A Republika Czeska – Polska pozwala finalizować rozpoczęte projekty, zacieśniać współpracę partnerską oraz realizować w praktyce strategię rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego Euroregionu Glacensis. Działania te konceptualizują i wcielają w życie struktury euroregionalne po obu stronach granicy. W dalszym ciągu istotnym obszarem zintegrowanych projektów jest turystyka. Flagowym przykładem jest przedsięwzięcie pn. Czeska-polska Trasa grzbietowa – część wschodnia, które przewidywało m.in. zbudowanie 11 wież widokowych. Projekty te sprawiają, że Euroregion Glacensis jest miejscem atrakcyjnym do życia, prowadzenia biznesu, ale przede wszystkim do odwiedzenia.

W pierwszej części niniejszej publikacji poznaliśmy szczegółowo polską stronę Euroregionu Glacensis. Czeskim czytelnikom z pewnością dostarczyła ona wielu informacji i pomysłów na wycieczki do Polski. W drugiej części wyruszymy w podróż po czeskiej stronie prezentowanego regionu.

3. Opis czeskiej części Euroregionu Glacensis:

3.1 Uroki przyrody

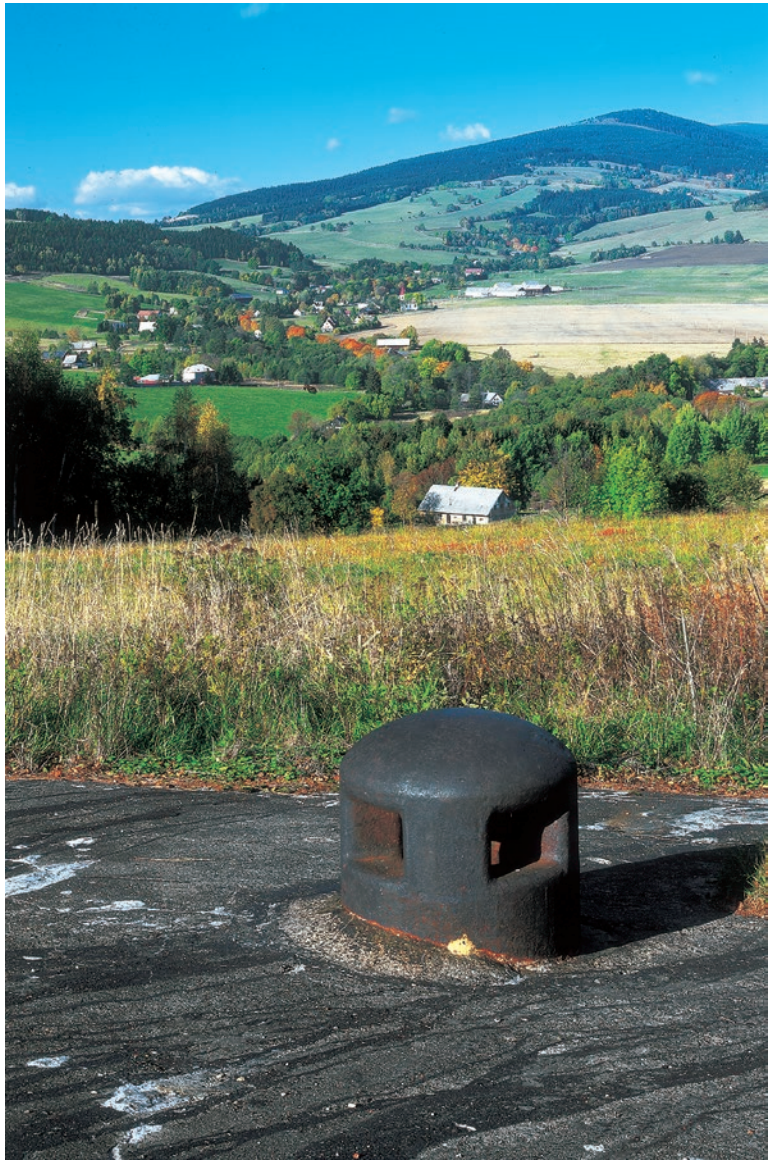
Przyjrzyjmy się teraz przyrodzie w Euroregionie Glacencis, leżącym w północno-wschodnich Czechach. Opisanie wszystkich jej walorów byłoby równoznaczne z napisaniem obszernej specjalistycznej monografii. Sama lista atrakcji przyrodniczych kraju hradeckiego stanowi stosunkowo obszerną publikację. Spróbujemy więc przedstawić przynajmniej niektóre ciekawe miejsca, która zasługują na odwiedziny.

Jednym z najatrakcyjniejszych miejsc turystycznych w Euroregionie Glacensis są z pewnością **Karkonosze,** najwyższy masyw górski Sudetów. To najwyższe góry nie tylko Republiki Czeskiej, ale także Europy Środkowej na północ od Alp (Śnieżka 1603,3 m n.p.m.). Pomimo niewielkiej powierzchni i niezbyt dużej wysokości nad poziomem morza odznaczają się niezwykłym bogactwem krajobrazu oraz flory i fauny, która znacznie wykracza poza różnorodność przyrodniczą okolicznych europejskich gór śródlądowych. Ich zbocza wznoszą się ponad alpejską granicę lasu, stanowiąc potężny naturalny wał. Ich główne grzbiety i doliny, liczące łącznie 35 km długości, usytuowane są na linii północny zachód – południowy wschód.

Od XIX wieku są bardzo popularnym miejscem wycieczek turystów, co jednocześnie oznacza zagrożenie dla przyrody z powodu dużej liczby zwiedzających. Dlatego w celu ochrony tych miejsc ustanowiono w 1959 roku Karkonoski Park Narodowy, a w 1963 roku po stronie czeskiej Krkonošský národní park (KRNAP). Dziś oba parki należą do Bilateralnego Rezerwatu Biosfery Karkonosze / Krkonoše, ustanowionego w 1992 roku i obejmującego powierzchnię ponad 60 tysięcy hektarów. Znajdują się tu skały o fantazyjnych kształtach, gołoborza,

Broumowskie ściany

Kralicki Śnieznik, Twierdza Stare Miasto

Karkonosze, Bílé Labe

rwące górskie potoki i stawy. Do tych najatrakcyjniejszych można zaliczyć kotły polodowcowe, Kocioł Wielkiego i Małego Stawu, Kocioł Łomniczki, Olbrzymi Dół (Obří důl), Kotelní jámy i Kotły Śnieżne z licznymi morenami, w których cieniu często występują pola wiecznego śniegu. Swój niepowtarzalny urok mają także grzbietowe granitowe formacje skalne. Spośród nich można wymienić choćby Harrachovy kameny, Czeskie Kamienie, Śląskie Kamienie oraz Trzy Świnki. Urokliwe, zwłaszcza w czasie wiosennych roztopów, są karkonoskie wodospady: Labský (40 m), Pančavský (130 m), Mumlavský, a po stronie polskiej Szklarki, kaskady Łomniczki oraz wodospad Kamieńczyka (27 m).

Orlickie Góry, Bukačka

Rzeka Metuje

W bezpośrednim sąsiedztwie Karkonoszy znajduje się nieduży, liczący około ośmiu kilometrów długości masyw **Vraní hory,** powstały ze skromnych pozostałości niegdyś potężnego wulkanu paleozoicznego. Turystów urzeka swoimi bardzo stromymi zboczami i znacznym przewyższeniem nad okolicą (ok. 400 m). Leży na ziemi trutnovskiej na wschód od Žacléřa. Jego niższa część, ale bardziej rozległa ciągnie się dalej po stronie polskiej i nazywana jest **Górami Kruczymi.** Vraní hory, czyli Góry Krucze to samodzielna jednostka geomorfologiczna Wierzchowiny Broumowskiej (Broumovská vrchovina), która sąsiaduje ściśle z Karkonoszami. Najwyższym szczytem jest Královecký Špičák (880,6 m n.p.m.). Pod względem sieci wód leży na linii europejskiego wododziału. Południowe rzeki należą do dorzecza Úpy i płyną do Morza Północnego, północne wpływają do rzeki Bóbr, a dalej ich wody kierują się do Morza Bałtyckiego.

Na południe od Gór Kruczych leżą **Jestřebí hory (Góry Jastrzębie)** stanowiące w większości zalesiony masyw górski o długości ok. 20 km, ciągnący się pomiędzy dolinami Petříkovickiego potoku i rzeki Metuje koło Hronova. Najwyższym szczytem jest Žaltman (739 m n. p. m.), dawniej nazywany Hexenstein (*Kamień Czarownic*).

Na południe od Gór Wałbrzyskich, wzdłuż granicy Polski i Czech, ciągną się **Góry Kamienne**, które po stronie czeskiej noszą nazwę **Javoří.** Najwyższym szczytem po stronie polskiej jest Waligóra (936 m n.p.m.), natomiast po stronie czeskiej to graniczny Ruprechtický Špičák (881 m n.p.m.). Jest to obszar podlegający ochronie przyrody – po stronie czeskiej należy do Parku Krajobrazowego Broumovsko (Chráněná krajinná oblast Broumovsko), natomiast po stronie polskiej do Parku Krajobrazowego Sudetów Wałbrzyskich.

Karkonosze, podobnie jak większość naszych północnych przygranicznych gór, należy do europejskiego wododziału. Źródła północnych zboczy głównego grzbietu odprowadzają wodę do Morza Bałtyckiego, natomiast pozostałe źródła wpływają do Łaby i z jej wodami do Morza Północnego. Udajmy się teraz wzdłuż biegu rzek na tereny czeskiego przedgórza. Dolina **Łaby** tworzy tu przepiękne zakątki, a więc trudno się dziwić, że **Podzvičinsko** staje się coraz bardziej popularnym regionem. Wśród jego atrakcji turystycznych należy wymienić łabski zbiornik zaporowy Les Království, zabytek techniki zbudowany w 1919 roku, najstarszy w swoim rodzaju w Europie Środkowej. Miłośnicy przyrody z pewnością chętnie odwiedzą ogród zoologiczny w Dvorze Králové nad Labem, znany z afrykańskiego safari.

Kolejną ważną dla naszego regionu rzeką jest **Úpa.** Ma ona spośród czeskich rzek najwyżej położone źródło (1432 m n.p.m.), pierwszeństwa ustępuje tylko potokowi o nazwie Promienny, który ma także źródło w Karkonoszach. Niedaleko swojego źródła Úpa gwałtownie spada o niemal 400 m i tworzy wodospady: Horní i Dolní Úpský vodopád. Przez Obří důl i dolinę Bukové údolí płynie do Pecu pod Sněžkou. Od Havlovic dolina Úpy nosi nazwę **Babiččino údolí**. Cała równina zalewowa objęta jest ochroną w ramach Narodowego Pomnika Przyrody Babiččino údolí (Národní přírodní památka), którego powierzchnia całkowita wynosi 780 ha, a długość ok. 15 km. Ciągnie się urokliwą doliną rzeki Úpy do Českiej Skalicy.

Największym w regionie akwenem wodnym, nazywanym często wschodnioczeskim morzem, jest zbiornik zaporowy **Rozkoš** koło Českiej Skalicy. Ósmy co do wielkości zbiornik zaporowy w Czechach zbudowano na potoku Rozkoš do ochrony przeciwpowodziowej. Na powierzchni 10,013 km^2 zatrzymywane jest ok. 76 mln m^3 wody.

Zapora jest także częstym miejscem odpoczynku dla rzadkich ptaków wodnych podczas ich wiosennych i jesiennych wędrówek. Jako rezerwat odgrywa ważną rolę w ratowaniu wielu gatunków. Rozległa powierzchnia wodna zapory przyciąga co roku wiele różnych ptaków wodnych.

Z zapory Rozkoš widoczne są na horyzoncie grzbiety gór, a każda ich część ma własne ciekawe miejsca, na przykład **Broumovská vrchovina,** na terenie której znajdują się największe w kraju rezerwaty przyrody: **Adršpašsko-teplické skály (Skały Adrszpasko-Teplickie)**, **Broumovské stěny** (**Ściany Broumowskie)** oraz inne mniejsze miasta skalne, takie jak Křížový vrch, góra stołowa Ostaš itd. Objęte są one ochroną w ramach Parku Krajobrazowego Broumovsko.

Narodowy Rezerwat Przyrody (Národní přírodní rezervace (NPR)) Adršpašsko-teplické skály został ustanowiony już w 1933 roku na powierzchni 1771 ha (dziś 1712 ha) w celu ochrony zachowanych zespołów miast skalnych. Znajduje się w trójkącie wyznaczonym mniej więcej przez gminy Adršpach (Horní Adršpach), Teplice nad Metují i szczyt Čáp nad wsią Skály, który swoim grzbietem na wysokości 786 m n. p. m. tworzy najwyższą część narodowego rezerwatu przyrody. W sąsiedztwie Ścian Broumowskich znajduje się **Park Narodowy Gór Stołowych** ustanowiony w 1993 roku. Jego rozwój geologiczny jest jednoznacznie związany ze Ścianami Broumowskimi, jednak w Polsce jest to przykład płaskiej struktury geologicznej. Centralnym punktem jest „rozszczepiony" szczyt **Szczelińca,** znanego w Czechach jako **Hejšovina.** Wznosi się na wysokość 919 m n.p.m., co stanowi rekordową wysokość wśród obszarów z piaskowca na terenie całego Masywu Czeskiego. Drugą ważną górą stołową jest **Skalniak** (918,5 m n.p.m.). Sięga aż do czeskiej granicy i w języku czeskim znany jest jako Bor. Labirynt Błędne Skały u jego podnóża należy do największych atrakcji parku.

Na północnym wschodzie wschodnich Czech wznosi się długie niebieskawe pasmo **Gór Orlickich.** Leżą one w pobliżu granicy z Polską i ciągną się na długości ponad 50 km w kierunku północny zachód – południowy wschód. Najwyższym szczytem jest Wielka Desztna (1115 m n.p.m.).

Góry Orlickie należą pod względem geomorfologicznym do Sudetów. Ich grzbiet o przeciętnej wysokości 789 m n.p.m. stanowi pasmo połączonych ze sobą głównych szczytów, przekraczających wysokość 1000 m n.p.m., spośród których Wielka Desztna, licząca 1115 m n.p.m., jest najwyższa. Głębokie i strome doliny są typowe dla rzek i potoków Gór Orlickich i stanowią uzupełnienie charakterystycznego ukształtowania krajobrazu. Pozostałości autochtonicznych drzewostanów znajdziemy nie tylko w narodowych rezerwatach przyrody **Bukačka i Trčkov**, ale także w innych miejscach. Osobliwy urok tego regionu podkreśla dobrze zachowana architektura ludowa.

W wyniku rozłamu i podniesienia się pierwotnej proterozoicznej kry powstały także siostrzane **Góry Bystrzyckie.** Od Gór Orlickich oddziela je ciągnący się wąwóz Dzikiej Orlicy. Przez rów orlickozahorski przepływa rzeka **Dzika Orlica**, tworząca od Trčkova po Bramę Ziemską granicę państwa na długości 29 km. Po początkowym spokojnym biegu przepływa rwącym nurtem przez górski grzbiet i wpływa w głąb kraju w rejonie noszącym nazwę Ziemska Brama (Zemská brána). Tworzy tu głęboki wąwóz z odsłoniętymi gnejsowymi skaliskami sięgającymi na wysokość 40 metrów i swój wartki nurt uspokaja w zbiorniku Pastviny.

Patrząc z Wielkiej Desztnej w kierunku Kotliny Kłodzkiej, zatrzymujemy nasz wzrok na Masywie Śnieżnika (1423 m n.p.m.). Masyw Śnieżnika (Králický Sněžník) to trzeci co do wysokości masyw górski w Republice Czeskiej, stanowiący granicę pomiędzy Czechami, Morawami i ziemią kłodzką. Przez szczyt biegnie polsko-czeska granica i jakieś 400 m na południowy wschód od rzeźby słonia stoi kamień graniczny. Rzeźba słonia, usytuowana niedaleko fundamentów dawnego schroniska Liechtensteinova chata, jest obecnie symbolem Śnieżnika. W jego masywie na wysokości 1380 m n.p.m. ma swoje źródło rze-

ka Morawa. W 1990 roku ustanowiono tu narodowy rezerwat przyrody o powierzchni 1694,67 ha. Leży w centralnej i szczytowej części masywu na wysokości 820-1424 m n.p.m. W celu ograniczenia zakłócającego oddziaływania otoczenia wyznaczono dla rezerwatu otulinę o powierzchni 1371,24 ha.

Jak wspomniano już w pierwszej części, po polskiej stronie ustanowiono rozległy Śnieżnicki Park Krajobrazowy, obejmujący Masyw Śnieżnika, Góry Złote i Góry Bialskie. Jest to obszar wyjątkowy – z jego położeniem nad poziomem morza, nienaruszoną przyrodą, miejscami z autochtonicznym drzewostanem, fantastycznym ukształtowaniem krajobrazu, a także z szatą naciekową oraz jedyną w swoim rodzaju Jaskinią Niedźwiedzią z przepięknym zespołem miniaturowych jeziorek. W skali europejskiej największe znaczenie ma jednak wspomniany już Trójmorski Wierch (1143 m n.p.m.) na granicy z Polską. Na mapach oznaczany także jako Klepý, choć polska nazwa dokładnie odzwierciedla jego znaczenie. Woda z jego szczytu spływa do trzech mórz – Czarnego, Północnego i Bałtyckiego. Z tego względu Masyw Śnieżnika nazywany jest często „dachem Europy". Drugie takie miejsce można znaleźć dopiero w południowo-wschodniej Szwajcarii, na szczycie Bernina (4049 m n.p.m.).

Na północno-wschodnich obrzeżach sudeckiego pasma górskiego okalającego nasze północne granice znajdują się **Rychlebské hory (pol. Góry Złote).** Usytuowane są na terenie cypla Javornický výběžek, na północny zachód od miasta Jeseník. Graniczny masyw rozciąga się między miejscowością Bílá Voda na samym końcu cypla a Ostružną. To stosunkowo płaskie pogórze, którego szczyty sięgają od 300 do 500 m n.p.m. Przeciętna wysokość wynosi mniej więcej 645 m n.p.m., a po stronie czeskiej pogórze zajmuje powierzchnię 276 km^2. Najwyższym szczytem jest góra Smrk (1126 m n.p.m.), wznosząca się w południowej części masywu w pobliżu przełęczy Ramzovské sedlo. Warte odwiedzenia są z pewnością jaskinie Na Pomezí z bogatą szatą naciekową powstałe w śnieżnobiałych wapieniach oraz pobliska jaskinia szczelinowa Na Špičáku.

Na wzgórzach **Žulovská pahorkatina** na szczycie Smolný (404 m n.p.m.) znajduje się miasto skalne noszące nazwę Venušiny misky. Dzięki podzielności kulistej granitu występują tu ciekawe formy skalne (miski, siedziska, wnęki), dla których warto wspiąć się na szczyt. Chociaż są one skutkiem oddziaływania wody i wiatru, to w przeszłości przypisywano im znaczenie mityczne. Na stromych ścianach uwagę przykuwają ciekawe pionowe formy skalne, tzw. żłobki rowkowe.

Najbardziej na wschód wysuniętą granicę Euroregionu Glacensis stanowi wyraźny górski mur **Jesioniku Wysokiego,** rozczłonkowane pogórze o średniej wysokości 1350 m n.p.m. Centralne i najpotężniejsze pogórze ziemi jesionickiej, tzw. dach Moraw, jest drugim w kolejności po Karkonoszach najwyższym masywem górskim w Republice Czeskiej. Największy szczyt to Pradziad (1491 m n.p.m.), piąta co do wielkości góra w kraju. Spośród kolejnych ważnych szczytów należy wymienić Kepрník (1423 m n.p.m.), Vysoká Hole (1464 m n.p.m.) i Mravenečník (1343 m n.p.m.). Wysoki Jesionik ma łącznie 56 tysięczników, co stanowi drugą w kolejności największą liczbę po Szumawie. Obszar Wysokiego Jesioniku objęty jest ochroną w ramach Parku Krajobrazowego Jeseníky. Ponadto znajduje się tu wiele obszarów chronionych, zwłaszcza w wyż-

szych partiach. Do najcenniejszych należy bez wątpienia Velká kotlina z pozostałościami roślin polodowcowych i z niemal 500 gatunkami wyższych roślin (najwięcej w kraju), narodowy rezerwat przyrody Šerák – Keprník i wodospad Bílej Opavy.

Znawcom oraz amatorom interesującym się geologią można polecić wystawę poświęconą geologii i mineralogii w twierdzy na wodzie w **Jeseníku.** Piękna kolekcja mineralogiczna znajduje się też w muzeum w **Novej Pace.** Doskonałym podręcznikiem geologii w praktyce są ponadto geoparki **Broumovsko** i **Czeski Raj.**

Sieć wodna czeskiej części Euroregionu Glacensis jest niezwykle ciekawa. Po grzbietach przygranicznych gór biegnie europejski dział wodny pomiędzy morzami Bałtyckim, Północnym i Czarnym. Z regionu Broumovský výběžek wody odprowadza rzeka Stěnava (pol. Ścinawka), wpływająca do Nysy Kłodzkiej i dalej do Morza Bałtyckiego, podobnie jak cieki płynące z Gór Złotych (Rychlebské hory). Główne rzeki, które odprowadzają wody z większości regionu, to płynąca do Morza Północnego Łaba oraz Morava, która swoje wody odprowadza do Dunaju i dalej do Morza Czarnego. Wędrując po regionie, na pewno warto zwrócić uwagę na ich dopływy, czyli rzeki Úpa, Metuje, Tichá i Divoká Orlice, ale też Cidlina, Loučná, Bělá, Kněžná i oczywiście Moravská Sázava odprowadzająca swoje wody do Moravy.

3.2 Historia

Aby przedstawić czytelnikom całą historię regionu, musielibyśmy przygotować obszerną publikację liczącą setki stron. Dlatego w tej części skupimy się tylko na najważniejszych wydarzeniach.

Najstarsza historia

Najstarsze ślady osadnictwa na terenach obecnych północno-wschodnich Czech pochodzą z ery kamienia, rzadziej ze starszej (paleolitu), częściej natomiast z młodszej (neolitu). Znajdujemy się w miejscach, gdzie już w paleolicie przez przesmyki przedzierała się zwierzyna, na którą czekali prehistoryczni łowcy.

Dla przypomnienia wymieńmy choć niektóre znaleziska:
Kły mamuta, a potem niemal całe szkielety mamutów znalezione w cegielni w Svobodnych Dvorach koło Hradca Králové w 1899 roku, wiele znalezisk, w tym kamienne narzędzia, z okolic Dobruški, również szkielety mamutów. Kły i kości mamuta znaleziono również w innych miejscach, np. koło Žernova (1980), w dawnej cegielni w okolicy Novego Města nad Metují (2006), a także w innych miejscowościach.

Od schyłku neolitu, mniej więcej 2000 lat przed n.e., na terenie Czech pojawiały się różne grupy etniczne i kulturowe. Ślady tych plemion koczowniczych odnajdujemy w miejscach badań archeologicznych w całym regionie, np. w okolicach miejscowości Čáslavky i Zaloňov niedaleko Jaroměřa, w rejonie dawnej

cegielni w Kostelcu nad Orlicí i in. Eksperci mówią tu o kulturach unietyckiej, łużyckiej, śląsko-platenickiej, halsztackiej i innych. Osobom interesującym się archeologią można polecić wizytę w **archeoparku w Všestarach** koło Hradca Králové.

Stopniowe zasiedlanie regionu

W V i VI wieku na niemal niezasiedlone tereny przybyli ze wschodu pierwsi Słowianie, którzy osiedli tu na stałe. Najstarsze znaleziska ceramiki słowiańskiej w naszym regionie pochodzą z VIII -XI wieku, np. z miejscowości Čáslavky, Třebešov koło Rychnova nad Kněžnou, Hustířany i Jaroměř.

Wschód Czech zajęło plemię Chorwatów, na którego czele stali Sławnikowicowie. W X wieku Sławnikowicowie zostali wymordowani, a Czechy zaczęto jednoczyć pod panowaniem Przemyślidów. W następnych wiekach kolonizowane były kolejne tereny pogranicza kłodzkiego.

Wraz z rozwojem osadnictwa Słowian powstawały pierwsze umocnione grody. Towarzyszyła im budowa szlaków komunikacyjnych, które w większości prowadziły z głębi kraju przez Jaroměř w stronę przygranicznych gór i dalej do Polski. O ich znaczeniu świadczą też znalezione rzymskie monety. Niektóre spośród tych grodów z biegiem czasu przekształciły się w wystawne siedziby, a z ich podzamczy wyrosły miasta, natomiast inne straciły na znaczeniu i zastąpiły je nowo powstałe miasta.

W XII i XIII wieku nastąpiła znaczna kolonizacja północno-wschodnich Czech. Rozbudowywano dawne siedziby powstałe u zbiegu rzek, np. Hradec Králové, lub zakładano nowe miasta, np. miasto posagowe czeskich królowych Jaroměř (pierwsza pisemna wzmianka z 1126 roku).

Od wojen husyckich do bitwy pod Białą Górą

Ruch husycki miał swoich zwolenników także w regionie. Wiadomo, że we wschodnich Czechach do husytów, oprócz biedoty wiejskiej i miast, przyłączyła się przede wszystkim drobna szlachta.

Po wojnach husyckich region należało odbudować. Dominowały wówczas budowle w stylu późnogotyckim, a później renesansowym. Do rozkwitu regionu przyczyniły się ród Pernsztejnów, szlachta ze Smiřic oraz bogate miasta renesansowe.

Na historię obszaru obecnego Euroregionu znacznie wpłynęły wydarzenia przed bitwą i po bitwie pod Białą Górą. Wojna trzydziestoletnia w okrutny sposób dotknęła cały region. Znaczne szkody i straty wyrządzili Szwedzi. Ledwo podnoszące się z ruin miasta były często niemal całkowicie niszczone przez ogromne pożary. Wiele posiadłości zostało skonfiskowanych i przejętych przez obce rody. Nowi właściciele przeprowadzali na swoich ziemiach przymusową rekatolizację. Mieszkańcy zmuszani byli do przejścia na wiarę katolicką, chociaż większa część ludności wyznawała przyjmowanie komunii pod obu postaciami.

Rozmach produkcji w XVIII i XIX wieku

Zgodnie z polityką Marii Teresy i oświeceniowymi ideami Józefa II, a później Leopolda II następował rozwój produkcji przemysłowej w regionie, przede wszystkim włókienniczej i maszynowej. Wojny o dziedzictwo śląskie i wspomniana już utrata Śląska spowodowały, że Maria Teresa wspierała rozwój ziem czeskich. W istotny sposób przyczynił się do niego również rozwój transportu kolejowego. Od czasu budowy pierwszej linii z Wiednia do Ołomuńca, a potem z Ołomuńca do Pragi (przyjazd pierwszego pociągu do Pragi w 1845 roku) transport kolejowy się rozpowszechnia, z wyjątkiem kilku przerw, właściwie do dnia dzisiejszego.

Niemal sto lat później, w 1866 roku, całe północno-wschodnie Czechy, od Trutnova po Hradec Králové, dotknęła wojna prusko-austriacka. Decydującą bitwę tej wojny wycofujący się Austriacy stoczyli z Prusami pod Hradcem Králové 3 lipca 1866 roku. Po walkach na polach bitwy zostało wielu zabitych ludzi i koni, których należało pogrzebać, a ponadto wszystkie okoliczne miasta budowały lazarety polowe dla rannych z jednej i z drugiej strony. Do dnia dzisiejszego tereny wokół Trutnova, Jičína, Náchodu i przede wszystkim Chlumu koło Hradca Králové (bitwa pod Sadową) usiane są pomnikami upamiętniającymi rannych i poległych w wojnie austriacko-pruskiej w 1866 roku.

W drugiej połowie XIX wieku w czasach długiego panowania cesarza Franciszka Józefa I nastąpił w Czechach znaczny rozwój gospodarczy. Większość (ok. 70%) przemysłu Austro-Węgier skupiała się na ziemiach czeskich, w tym w rejonach zamieszkiwanych przez Niemców.

XX wiek

Cały obszar, podobnie jak i całą Europę, oczywiście dotknęła pierwsza wojna światowa, niosąca śmierć wielu żołnierzy. We wszystkich miastach i gminach znaleźć można pomniki z imionami poległych, co przekładało się też na utratę siły roboczej. Mimo to nowo powstała Republika Czechosłowacka rozwijała się i wspierała regiony oraz przedsiębiorczość. Także na terenie obecnego Euroregionu powstało wiele firm, w większości w branży budowy maszyn i włókienniczej, które swoimi wyrobami rozsławiały markę Made ich Czechoslovakia w całym świecie, np. Škoda Hradec Králové, Mlýnské stroje firmy Prokop Pardubice, kuchyňské strojky Porkert ze Skuhrova, ale także fortepiany firmy Petrof z Hradca Králové i inne.

Budowa fortyfikacji i wydarzenia z końca wojny

Na początku 1938 roku na granicznych wzgórzach od Karkonoszy po Ostrawę w krótkim czasie zbudowano znaną linię fortyfikacyjną Stachelberg, Dobrošov, Hanička, Bouda, Cihelna i inne w celu obrony przed nazistowskimi Niemcami. Pomimo gotowości czechosłowackiej ludności do obrony kraju decyzja została podjęta w kręgach dyplomatycznych. Układ monachijski. Nasze graniczne twierdze bez walki stały się łatwą zdobyczą armii niemieckiej.

Pod koniec kwietnia 1945 roku grupa niemieckich wojsk, konkretnie Grupa Armii „Środek" pod dowództwem marszałka Schörnera zaczęła wycofywać się do Czech. Niemcy zdecydowali się przeciwstawić szybko postępującej Armii Czerwonej praktyką spalonej ziemi, by zyskać na czasie. Północno-wschodnie i środkowe Czechy miały stać się miejscem ostatniego bezskutecznego oporu

wojsk faszystowskich. Od 3 maja zaczęły się jednak powstania zbrojne w czeskich miastach, których już faszyści nie zdołali stłumić. W ostatnich godzinach walk umierali więc ci, którzy przynosili Czechslowakom oczekiwaną z utęsknieniem wolność, jak i czechosłowaccy obywatele, którzy przeciwstawili się znienawidzonym okupantom.

3.3 Świadkowie historii

Nie ma możliwości, by dokładnie opisać wszystkie zabytki, jakie znajdują się na tak rozległym terenie. Spróbujemy więc zaproponować Państwu, szanowni Czytelnicy, chociaż pewien wybór w zależności od atrakcyjności lub walorów architektonicznych z podziałem na regiony.

Nasza wędrówka śladami świadków historii rozpoczyna się na północy czeskiej części Euroregionu Glacensis. Ruszamy więc w Karkonosze i ich przedgórze.

Przedgórze Karkonoszy (Podkrkonoší)

Po polskiej stronie szczytu Śnieżki stoi **kaplica św. Wawrzyńca**, licząca 14 metrów wysokości i będąca najstarszym obiektem na Śnieżce.

Ważnym zabytkiem w miejscowości **Špindlerův Mlýn** jest klasycystyczny kościół św. Piotra i Pawła zbudowany w latach 1802-1807 w miejscu wcześniejszego drewnianego kościółka.

Miasto **Trutnov** powstawało prawdopodobnie w XIII wieku (około 1250 roku – pierwsza pisemna wzmianka pochodzi z 1260 roku). Dominującymi obiektami są przede wszystkim kościół, ratusz (którego obecny kształt jest wynikiem przebudowy po dużym pożarze miasta w 1861 roku), kwadratowy rynek, dawny zamek (dziś siedziba Muzeum Podkrkonoší) oraz fontanna Karkonosza z imponującą postacią Ducha Gór. Atrakcją jest także postać Karkonosza, tu dokładniej Rýbrcoula, stojąca przy drodze prowadzącej w kierunku Karkonoszy, bazująca na wyobrażeniu Ducha Gór z mapy Helwiga z XVI wieku.

Špindlerův Mlýn

Trutnov, Rynek

Kuks, Monumentalna Szopka M. Brauna

W miejscowości **Hostinné** na zachodniej pierzei rynku zachwyca budynek renesansowego ratusza, zbudowany na fundamentach dwóch wcześniejszych gotyckich budynków. Po raz pierwszy wzmiankowany jest w połowie XV wieku. W 1525 roku do budynku ratusza dobudowano renesansową wieżę ratuszową. Po pożarze w 1610 roku została przebudowana przez włoskiego budowniczego C. Valmadiego i ozdobiona sgraffito. Na froncie wieży stoją postacie dwóch olbrzymów o wysokości 4,8 metra - rolandów w rzymskiej zbroi. Najstarszym kamiennym budynkiem w mieście jest kościół dziekański Najświętszej Trójcy. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1270 roku i jest związana z jego poświęceniem. Wieża kościoła o wysokości 53 metrów ma dwa dzwony, z 1599 i 1612 roku.

Niedaleko Dvůra Králové nad Labem mieści się obiekt dominujący swoją sylwetką w krajobrazie przedgórza Karkonoszy – barokowy zespół szpitala z kościołem Najświętszej Trójcy, **narodowy zabytek kultury Kuks**. Został założony pod koniec XVII wieku przez hrabiego F. A. Szporka. Budowniczym obiektów był G. B. Alliprandi. Dekoracje są zaś dziełem M. B. Brauna. Z pałacu Szporka pozostały tylko niektóre elementy, kaskadowe schody, zniszczona kuchnia pałacowa i niektóre mniejsze budynki. Najważniejszym elementem dekoracji są bez wątpienia rzeźby z piaskowca w ponadnaturalnej wielkości – dwanaście alegorii Cnót i Grzechów dłuta M. B. Brauna i zespół rzeźb biblijnych. W niedalekim, oddalonym ok. 3 km Nowym lesie u Stanovic można zobaczyć rzeźby

Hostinné, rynek

i płaskorzeźby z pracowni Brauna, wyciosane w skałach piaskowca jako monumentalna szopka (Betlém).

Ziemia nachodzka i broumowska

Ważnym zabytkiem historii i kultury ziemi nachodzkiej jest zespół pałacowy w **Ratibořicach** i Staré bělidlo. Pierwsza pisemna wzmianka o posiadłości i wsi w Ratibořicach pochodzi z 1388 roku. Piękna, bogata i bystra Katarzyna Fryderyka Wilhelmina Benigna, księżna żagańska (1781-1839) wybrała Ratibořice na swoją stałą letnią rezydencję. W latach 1825-1826 zleciła przebudowę pałacu w stylu klasycystycznym i empire.

Pałac Náchod

Náchod, początkowo wczesnogotycki zamek, zbudowany w połowie XIII wieku, przebudowano na przełomie XVI i XVII wieku na renesansowy pałac. Po bitwie pod Białą Górą pałac przeszedł w posiadanie rodu Piccolomini. W czasie ich panowania pałac rozbudowano i przebudowano w stylu barokowym. Nad zabytkowym rynkiem wznosi się gotycki kościół św. Wawrzyńca z dwoma typowymi wieżami, które mają na górze drewnianą obudowę z drewnianymi cebulastymi kopułami, zbudowany na początku XIV wieku. Po raz pierwszy wzmiankowany jest w 1335 roku. Ciekawostką jest także budowa obu wież, asymetrycznie w stosunku do osi kościoła.

Nové Město nad Metují, renesansowy rynek

Na południe od Náchodu leży **Nové Město nad Metují**, w którym mieści się miejski rezerwat zabytkowy, znany przede wszystkim z renesansowego rynku oraz pałacu, założonego jako część miasta w 1501 roku przez Jana Černčickiego z Kácova. W połowie XVI wieku za czasów Pernsztejnów renesansowy charakter nadano nie tylko rynkowi, ale też pałacowi, który został w połowie XVII wieku ponownie przebudowany, tym razem w stylu barokowym. Ostatnia przebudowa miała miejsce na początku XX wieku. W niektórych pomieszczeniach pałacowych mieści się niepowtarzalne secesyjne wyposażenie.

Jaroměř, Twierdza Josefov

Ratibořice, Staré Bělidlo

Mniej więcej w odległości 4 km na wschód od Novego Města nad Metují leży mała miejscowość **Slavoňov**. Pierwsze wzmianki na jej temat pochodzą z 1369 roku. W centrum uwagi turystów jest drewniany kościół św. Jana Chrzciciela. Zbudowano go w 1533 roku. Obiekt jest rzadkim przykładem ludowej architektury drewnianej. Cenne są przede wszystkim oryginalne dekoracje wnętrza pochodzące z okresu od budowy kościoła do 1705 roku, co wygląda tak, jakby były stopniowo uzupełniane, tzn. ornamenty i malowidła figuralne. Przy kościele otoczonym wiejskim cmentarzem stoi renesansowa obudowana dzwonnica z machikułami z XVI wieku.

Miasto **Jaroměř**, założone w drugiej połowie XIII wieku, było od 1307 roku królewskim miastem posagowym. Na pewno należy zwrócić uwagę na gotycki kościół św. Mikołaja z drugiej połowy XIV wieku. Podczas wizyty w Jaroměřu sprawą oczywistą dla każdego zapalonego turysty jest zwiedzanie systemu fortyfikacji twierdzy Josefov i kazamatów. Jedną z historycznych ciekawostek jest fakt, że twierdzę **Josefov** (dawna nazwa Ples), zbudowaną w ścisłym sąsiedztwie Jaroměřa w latach 1780-1785 w celu obrony przed pruską armią, wróg w 1866 roku po prostu ominął.

Ziemia broumowska

Obszar nazywany ziemią broumowską, od swojego naturalnego centrum, miasta **Broumov**, był pusty aż do przełomu XII i XIII wieku, gdy zdobyli go benedyktyni z klasztoru w Břevnovie koło Pragi, którzy stopniowo cały teren skolonizowali. Najpierw założyli **Police nad Metují**, gdzie jeszcze dziś oczaruje nas wspaniała dekoracja portalu kościoła, a od połowy XIII wieku podstępnie

Klasztor Broumovski, biblioteka

Police nad Metují, portal kościelny

opanowali także ziemię broumowską, która w tamtych czasach była jeszcze majątkiem królewskim i częścią ziemi kłodzkiej. W kolejnych latach cały obszar pozostawał w posiadaniu benedyktynów, dzieląc losy swojego macierzystego centrum, klasztoru benedyktynów św. Wacława w Břevnovie. Jego obecny kształt to efekt barokowej przebudowy pierwotnego probostwa z lat 1728-1733. Wśród kolejnych cennych zabytków miasta należy wymienić kościół parafialny św. Piotra i Pawła (przebudowany w stylu barokowym, początkowo gotycki z XIV wieku), kościół św. Wacława (z 1729 roku) oraz drewniany kościół cmentarny pw. Maryi Panny, który jako jedyny zachował się w pierwotnej średniowiecznej zabudowie. Zbudowany był prawdopodobnie po pożarze w 1421 roku i należy do najstarszych drewnianych zabytków architektury w Czechach zbudowanych prawdopodobnie w okresie 1449-1450.

Przebudowy barokowe prowadzone przez klasztor nie ograniczały się tylko do Broumova, ale objęły cały obszar parafii i tereny posiadłości broumowskiej. Początek barokowej przebudowy ziemi broumowskiej można datować na koniec XVII wieku. W pierwszej połowie XVIII wieku według planów K. I. Dientzenhofera prowadzono kolejne przebudowy kościołów parafialnych. Wg planu Dientzenhofera zbudowano także kaplicę pielgrzymkową na wzniesieniu Hvězda w Ścianach Broumowskich.

Ziemia rychnowska i Góry Orlickie

Miasto **Dobruška** zainteresuje turystów przede wszystkim renesansowym ratuszem pochodzącym z drugiej połowy XVI wieku z wieżą o wysokości 45 m. Nad historycznym centrum wznosi się kościół dziekański pw. św. Wacława,

Dobruška, renesansowy ratusz

zbudowany przez architekta M. Rossiego. Jego imponująca fasada stanowi do dnia dzisiejszego jedną z najcenniejszych architektonicznych perełek miasta. Muzeum Miejskie w Dobrušce może poszczycić się także wyjątkową atrakcją będącą pamiątką po gminie żydowskiej. W piwnicach muzeum znajduje się mykwa – żydowska łaźnia rytualna.

Pierwszym miejscem w tej części regionu, które jest udokumentowane na piśmie, konkretnie w Kronice Kosmasa w 1068 roku, jest zamek **Opočno.** Wzmiankowany jest w związku z wyborem biskupa praskiego w niedalekim Dobenínie. W tym czasie miasto jeszcze nie istniało, znajdował się tylko gród należący do książąt z rodu Przemyślidów, pełniący przede wszystkim funkcję strażniczą. Prawdopodobnie dopiero w XIV wieku na jego terenie powstał średniowieczny gotycki zamek i niewielkie miasto. Mimo to Opočno pozostaje jednym z najstarszych udokumentowanych w źródłach piśmiennych miej-

Rychnov nad Kněžnou, pałac

scem osadniczym na przedgórzu Gór Orlickich. Renesansowy pałac zbudował w miejscu zamku Vilém Trčka z Lípy w latach 1560-1569. Za czasów Colloredów (od 1636 roku) pałac poddano przebudowie w stylu barokowym, jednak zewnętrzny renesansowy charakter pozostał zachowany.

Obiektem dominującym w panoramie miasta **Rychnov nad Kněžnou** jest barokowy pałac, przebudowywany na przełomie XVII i XVIII wieku przez J. B. Santiniego. Warto odwiedzić nie tylko pałac, ale także okazałą galerię i pałacowy kościół Najświętszej Trójcy, zbudowany w latach 1594-1602 w stylu późnego gotyku. Nowa fasada z 1713 roku jest dziełem J. B. Santiniego. Ciekawostką jest kulisowe położenie kościoła i orientacja w stronę przedłużonej osi pałacu.

Liberk, wnętrze kościała

Neratov, kościół

Niedaleko kościoła mieści się graniastosłupowa dzwonnica z 1604 roku z renesansowym, trzecim co do wielkości w Czechach dzwonem Krzysztof, który został odlany przez J. Benešovskiego z Moravskiej Třebovej.

Liberk to niewielka miejscowość niedaleko Rychnova nad Kněžnou znana przede wszystkim dzięki swojemu najcenniejszemu zabytkowi, drewnianemu kościołowi św. Piotra i Pawła pochodzącemu z końca XVII wieku.

Potštejn, zamek

Polecamy także wizytę w małej przygranicznej wsi **Neratov**, gdzie w latach 1721-1733 zbudowano, prawdopodobnie według planów G. B. Alliprandiego, monumentalny kościół pw. Wniebowzięcia Maryi Panny. W materiałach archiwalnych jako autor projektu kościoła wskazany jest jednak C. A. Reina. W 1945 roku kościół się spalił, zniszczony dach prowizorycznie naprawiono, ale w 1952 roku sklepienie nawy się zawaliło. Od tego czasu kościół popadał w ruinę. W ostatnim czasie jednak znowu wraca do życia niczym mityczny ptak Feniks. Obiekt zadaszono w nietradycyjny sposób, wykorzystując do tego także szkło. Według obecnych planów wnętrza nadal pozostaną bez wewnętrznych okazałych dekoracji, jednak kościół nie straci na tym swojej oryginalności, a wręcz przeciwnie.

Ruiny zamku **Potštejn**, pozostałości potężnej gotyckiej budowli, której początki sięgają połowy XIII wieku. Obecne późnogotyckie i wczesnorenesansowe pozostałości zamku – pozostałości murów, bram, palatium przebudowane na kaplicę (nowo odnowiona) pochodzą z końca XV i początku XVI wieku. W miasteczku pod zamkiem można zwiedzić także urokliwy późnobarokowy pałacyk, zbudowany przez ród Harbuval- Chamaré w latach 1749-1755 w miejscu wcześniejszego dworu.

Doudleby nad Orlicí, renesansowy czteroskrzydłowy pałac z XVI wieku szczyci się piękną fasadą ozdobioną sgraffito. Był również wykorzystany do scenografii podczas kręcenia scen do filmu „Bathory".

Častolovice, pałac

Warto odwiedzić także Nový zámek (Nowy Pałac) w **Kostelcu nad Orlicí** w stylu empire z cudownym parkiem angielskim i małym, lecz ciekawym muzeum.

Kilkaset metrów na zachód od kosteleckiego pałacu w miejscu dawnej twierdzy na wodzie zbudowano w latach 1588-1644 późnorenesansowy pałac **Častolovice**. Pałac był kilkukrotnie przebudowywany aż do początku XX wieku. Pomieszczenia ekspozycji urządzone są w różnych stylach przywołujących atmosferę dawnego życia w pałacu. Prezentowane są tu bogate zbiory obrazów, seria portretów czeskich królów i ważnych przedstawicieli rodu Szternbergów.

Ziemia hradecka

Na wzniesieniu u zbiegu Łaby i Orlicy w miejscu starszego grodziska Przemyślidów na początku XIII wieku założono jedno z najstarszych miast w Czechach **Hradec Králové,** będące od początku XIV wieku miastem posagowym czeskich królowych. Pierwsza pisemna wzmianka o istnieniu miasta pochodzi z 1225 roku. Warto odwiedzić między innymi gotycką katedrę z cegły pod wezwaniem św. Ducha (1307, przebudowa 1864-1874), starówkę z wieloma cennymi budynkami z zachowanym układem dawnych gotyckich kamienic oraz muzeum na brzegu Łaby, dzieło J. Kotěry (1906-1912).

Jednym z najważniejszych obiektów miasta jest Biała Wieża, stojąca obok kościoła św. Ducha na rynku Velké náměstí. Została zbudowana z białego piaskowca z okolic Hořic, od którego pochodzi jej nazwa. Nie jest to wieża kościelna, ale strażnicza i przeciwpożarowa. Kamień węgielny pod jej budowę położono 7 czerwca.

Hradec Králové, katedra św. Ducha

Hrádek u Nechanic, pałac

Třebechovice pod Orebem, szopka Probošta

Ciekawostką wieży jest dzwon Augustyn. To drugi co do wielkości w Czechach dzwon, którego wysokość wynosi 169 cm, dolna średnica 206 cm, a waga 9,8 t.

Niedaleko Hradca Králové znajduje się pałac **Hrádek u Nechanic** zbudowany jako rezydencja reprezentacyjna F. A. Harracha w latach 1841-1854 w stylu romantycznego angielskiego gotyku. Wnętrza pałacu są przykładem szlacheckiego mieszkania z XIX wieku z bogatym oryginalnym historycznym wyposażeniem i pałacową galerią obrazów. Częścią pałacu jest rozległy park angielski budowany od 1844 roku.

Kolejnym ważnym zabytkiem kultury Euroregionu jest Szopka Probošta (Proboštův betlém) znajdująca się w niedalekich **Třebechovicach pod Orebem**. Drewniana szopka z XIX wieku o wymiarach 7 x 3,2 x 2,7 m ma ponad 2000 rzeźbionych elementów, w tym 51 ruchomych figurek i 120 figurek na ruchomych taśmach. Dzieło snycerza J. Probošta i cieśli J. Kapuciána, który szopkę uruchomił, ma dwie części. Górna przedstawia legendę Nowego Testamentu od narodzin Chrystusa do zmartwychwstania, natomiast dolna pokazuje codzienną pracę miejscowych rzemieślników. Szopkę w 1967 roku z sukcesem wystawiono na światowej wystawie EXPO w Montrealu.

Ziemia pardubicka i chrudimska

W okolicy wznosi się widoczna z dala **Kunětická hora**. Wysokie wzgórze pośrodku równiny wybrał do budowy zamku hetman husycki Diviš Bořek z Miletínka. Dzisiejszy układ pomieszczeń zamkowych pochodzi z początku XVI wieku. W tamtych czasach nie budowano już zamków, ale Pernsztejnowie zbudowali go jako komfortową renesansową rezydencję i bazę na wypadek zagrożenia.

Kunětická góra

Pardubice, pałac

Najważniejsze zabytki architektury regionu są nieodłącznie związane z nazwiskiem starego rodu Pernsztejnów. **Pardubice** powstały przed 1340 rokiem, kiedy to po raz pierwszy są wzmiankowane jako nowe miasto. Ale już wcześniej u zbiegu Łaby i Chrudimki stał starszy zamek na wodzie. Dopiero po 1491 roku Wilem von Pernsztejn przebudował go na twierdzę usytuowaną pośrodku glinianego wału z czterema kołowymi bastejami. W latach 1519-1523 gotycki zamek przebudowano na renesansowy pałac. Głównym elementem miejskiej strefy objętej ochroną konserwatorską jest Zielona Brama, dawniej nazywana Praską. Jej późnogotycki kształt pochodzi z 1507 roku.

Miasto **Chrudim** ze słynnym muzeum lalek, miejsce narodzin Josefa Ressla, wynalazcy śruby okrętowej. Miasto powstało w czasach króla Przemysła Ottokara II w miejscu dawnego grodziska i od początku XIV wieku było również królewskim miastem posagowym. Nad miastem góruje kościół Wniebowzięcia Maryi Panny, początkowo gotycka budowla prawdopodobnie z romańskimi fundamentami, przebudowana w stylu neogotyckim w połowie XIX wieku. Barokowa fasada starego, początkowo renesansowego ratusza na północnej pierzei rynku dopełnia niepowtarzalny charakter centrum Chrudimia. Z okresu renesansu zachował się niedaleko rynku ważny budynek z arkadami – Mydlářovský dům. W starodawnych wnętrzach kamienicy mieści się dziś Muzeum Kultur Lalkarskich.

W bliskim sąsiedztwie miasta, w miejscowości **Kočí** znajduje się wyjątkowy zabytek dawnej architektury wiejskiej – kościół św. Bartłomieja ufundowany przez królową Zofię (żonę Wacława IV) w 1397 roku. Budynek ma dawny układ umocnionego kościoła z fosą wodną, nad którą unosi się zadaszony drewniany most. Wraz z dzwonnicą i mostem kościół stanowi zespół architektoniczny o wyjątkowych walorach artystycznych, unikatowy na ziemiach czeskich.

Miłośnicy koni na pewno zajrzą do niedalekiego pałacu **Slatiňany**, w którym mieści się muzeum hipologiczne (drugie co do wielkości w Europie) oraz stadnina.

Slatiňany, pałac

Osoby interesujące się ruinami zamkowymi powinny zobaczyć zamek **Lichnice** romantycznie wznoszący się nad jarem Lovětínská rokle w pobliżu miasta Třemošnice, dawną siedzibę jednego z najsławniejszych czeskich rodów szlacheckich – szlachty z Lichtenburka. Nad rzeką Chrudimką wystają już tylko ruiny zamku **Oheb**, przypominające rycerzy rabusiów z XV wieku.

Niedaleko miasta Skuteč leży gmina Předhradí. Tutaj zachwyci nas wysoka gotycka wieża zamku **Rychmburk**, jednego z niewielu bezpiecznych miejsc, w których mogła się ukryć wschodnioczeska katolicka szlachta w czasie wojen husyckich.

Ziemia svitavska

Niemal na południu regionu leży królewskie miasto posagowe **Polička**, w którym mieści się miejska strefa ochrony konserwatorskiej z zachowanymi elementami murów miejskich, miejsce narodzin kompozytora Bohuslava Martinů. Nad miastem góruje kościół św. Jakuba. Zbudowano go w latach 1853-1865 w stylu neogotyckim w miejscu, w którym dawniej stał najpierw kościółek gotycki, a potem barokowy kościół zniszczony w pożarze.

Tylko kilka kilometrów dalej na południe, na dawnej granicy Królestwa Czeskiego i Margrabstwa Moraw król Przemysł Ottokar II zlecił w drugiej połowie XIII wieku budowę zamku **Svojanov**. Jeszcze Karol IV wymieniał go wśród zamków strategicznych, które mają być na zawsze zachowane w majątku czeskiego króla. Dziś najcenniejszym zabytkiem architektury jest oryginalna gotycka walcowa wieża i owalny średniowieczny rdzeń zamku.

Miasto **Svitavy**, leżące na granicy Czech i Moraw, należy do najstarszych w regionie. Osada Svitava została założona około połowy XII wieku w bezpośrednim sąsiedztwie ważnych szlaków kupieckich. Dawną osadę z kościołem założyli ojcowie premonstranci z Litomyšla, a nazwali ją od przepływającej tu rzeki - Svitavy. Wśród cennych zabytków miasta należy wymienić, oprócz starego ratusza, także niektóre kamienice mieszczańskie.

Svitavy, domy mieszczańskie

Miasto **Moravská Třebová** powstało prawdopodobnie w połowie XIII wieku. Pierwsza pisemna wzmianka o nim znajduje się w dokumencie z 1270 roku. W XVI wieku nastąpił w mieście dynamiczny rozwój budownictwa i kultury, dzięki czemu zasłużyło na przydomek „Morawskie Ateny". Do najcenniejszych renesansowych zabytków w Europie Środkowej należy bez wątpienia także pałac w Moravskiej Třebovej. To właśnie tu w 1492 roku po raz pierwszy na ziemiach czeskich pojawiły się nowoczesne elementy renesansowe. Obecny obiekt pałacowy, jego północne skrzydło, bogato ozdobione arkadami pochodzi dopiero z początku XVII wieku, z czasów panowania Ladislava Velena z Žerotína.

Już od XII wieku miasto **Litomyšl** było ważnym ośrodkiem kulturowym i kościelnym na historycznej granicy czesko-morawskiej. Swój obecny kształt miasto i pałac zawdzięczają rodzinie Pernsztejnów. Budowali oni pałac w Litomyšlu jako okazałą, komfortową rezydencję renesansową. Odrestaurowany renesansowy zespół pałacowy, w którym zachowała się także wyjątkowa barokowa scena teatralna, był w 1999 roku wpisany na listę zabytków objętych ochroną UNESCO. Kolejnym cennym obiektem miasta Litomyšl jest barokowy zespół kolegium pijarów z kościołem pw. Znalezienia Świętego Krzyża, zbudowany w latach 1616-1730.

Litomyšl, pałac

Niedaleko Litomyšla warto odwiedzić także miasteczko **Luže**, w pobliżu którego stoi zamek **Košumberk**, dawna siedziba rodowa panów Slavatów z Luže, po raz pierwszy wzmiankowana w 1318 roku. Ruiny gotycko-renesansowego zamku Košumberk, z unikatowo dziś odnowionym renesansowym palatium z końca XVI wieku, są obecnie własnością gminy Luže. Nad miejscowością wznosi się dwuwieżowy kościół pielgrzymkowy pw. Maryi Panny Pomocy Chrześcijan, pochodzący z lat 1690-1695. To wyjątkowo czysty pod względem stylu barokowy obiekt widoczny z szerokich okolic.

Zwiedzając okolice Litomyšla, warto odwiedzić **Nové Hrady**. Pod nieistniejącym zamkiem Kostków z Postupic Jan Antonín Harbuval-Chamaré zlecił w latach 1773-1783 budowę rokokowego pałacu z zachowaniem zasady ścisłej osiowej asymetrii.

Nové Hrady, pałac

W ostatnich latach pałac wyremontowano i udostępniono do zwiedzania. Czasami mówi się o nim jako wschodnioczeskim Wersalu.

Ziemia orlickoustecka

Naturalnym centrum regionu jest **Ústí nad Orlicí**, którego początki sięgają drugiej połowy XIII wieku, gdy za panowania Przemysła Ottokara I zaczęła rozrastać się stara osada słowiańska „Oustí". Jego piękne historyczne centrum z niemal regularnym kwadratowym rynkiem z podcieniami i typowymi starymi kamienicami stanowi od 1991 roku obszar objęty ochroną konserwatorską, uzupełniony ciekawymi obiektami tworzonymi przez ważnych czeskich architektów.

Miasto ma bogate tradycje kulturalne. Stąd wywodzą się wybitne osobowości świata muzyki, spośród których wymieńmy choćby skrzypka Jaroslava Kociana i wiolonczelistę Bohuša Herana. Dla ich upamiętnienia co roku organizowane są w mieście międzynarodowe konkursy muzyczne. Charakterystyczną i ważną tradycją jest malowanie i budowanie usteckich szopek, która ma swoje początki już w XVIII wieku.

W mieście **Česká Třebová** znajduje się jedyna we wschodnich Czechach **romańska** rotunda. Stanowi podstawę kaplicy św. Katarzyny, która stoi na prawym brzegu rzeki Třebovki pośrodku starego cmentarza. Oryginalna rotunda z kamienia łamanego pochodzi prawdopodobnie z pierwszej połowy XIII wieku. W drugiej połowie XIV wieku została przebudowana w stylu gotyckim.

Miasto **Letohrad** może poszczycić się nie tylko wczesnobarokowym pałacem, ale także jedyną w swoim rodzaju barokową budowlą, w której dziś mieści się wyjątkowe muzeum rzemiosł. Dzisiejszy pałac powstał w miejscu dawnej twierdzy w latach 1680-1685. Obok pałacu zbudowano barokową pałacową kaplicę (dziś kościół św. Wacława), zaskakującą wyjątkowymi dekoracjami sztukatorskimi. Szczególnie ciekawe są figuralne stiuki na sklepieniu nawy

Jablonné nad Orlicí, rynek

i prezbiterium. Pałac poddano szeroko zakrojonej i gruntowej odbudowie w latach 90. XX wieku.

Miasto **Žamberk** powstało na przełomie XIII i XIV wieku. Pierwsza pisemna wzmianka pochodzi z 1341 roku. Pod koniec XVI wieku Mikołaj z Bubna zbudował tu renesansowy pałac. Dzisiejszy kształt zawdzięcza on przebudowie w latach 1810-1815. Nad miastem dominuje monumentalny dwuwieżowy kościół św. Wacława. Stoi w miejscu wcześniejszego, który jest po raz pierwszy wzmiankowany w 1369 roku. Ciekawy jest boczny ołtarz z obrazem św. Antoniego z Padwy pędzla P. Brandla, geniusza czeskiego baroku, lub któregoś z jego uczniów.

Ústí nad Orlicí

Letohrad, pałac

Žamberk, kościół św. Václava

Około 13 km na południowy wschód od miasta Žamberk, jadąc drogą I/11, na zboczach nad Cichą Orlicą ujrzymy miasto **Jablonné nad Orlicí** z malowniczym rynkiem otoczonym uroczymi drewnianymi domami. Zabytkowe centrum miasta, którego początki sięgają okresu kolonizacji Przemysła Ottokara II, to obecnie teren objęty ochroną konserwatorską.

Na cyplu nad miejscowością dumnie wznosi się początkowo gotycki zamek **Litice nad Orlicí** z przełomu XIII i XIV wieku, zbudowany przez Půticów w okresie szczytowej kolonizacji tych terenów. Jego największa sława przypada na lata, gdy należał do króla Jerzego z Podiebradów i został przebudowany na obecny kształt. Najlepiej zachował się dwupiętrowy budynek południowego palatium z wysoką graniastosłupową wieżą.

Na obrzeżach gminy **Klášterec nad Orlicí** stoi gotycki jednonawowy kościół św. Krzyża, pochodzący prawdopodobnie z końca XIII wieku. Prawdziwym skarbem jest południowo-zachodni narożnik, na którym podczas remontu prowadzonego w latach 50. XX wieku znaleziono malowidła z czeskimi napisami z drugiej połowy XV wieku. Malowidła przedstawiają dwa diabły, a raczej diabełki z ogonami i dziwacznie ukształtowanymi rogami, przypominającymi nieco anteny. Na razie nikomu nie udało się wyjaśnić znaczenia rysunków.

Lanškroun, rynek

Králíky, klasztor

Miasto **Lanškroun** powstało najprawdopodobniej w drugiej połowie XIII wieku. Początkowo gotycki kościół dziekański św. Wacława wzmiankowany jest po raz pierwszy w 1350 roku. Salowy kościół gotycki w 1645 roku spłonął, odbudowywano go w kolejnych latach. W 1653 roku dobudowano boczną nawę, a wieżę dopiero w drugiej połowie XVIII wieku. Kapitalny remont przeprowadzono w XIX wieku. Warto również obejrzeć ładny barokowy budynek kościoła cmentarnego św. Anny. Zbudowano go w latach 1700-1705. Zachwyca przede wszystkim jego architektura, którą zawdzięcza wybitnemu budowniczemu i architektowi Giovanni Pietro Tenccalli, znanemu przede wszystkim z budowy kościoła Nawiedzenia Maryi Panny na Svatym Kopečku koło Ołomuńca.

Ciekawe są także niektóre ruiny zamków na ziemi orlickousteckiej, na przykład **Lanšperk** pochodzący z czasów Przemysła Ottokara II., **Brandýs nad Orlicí** znany z pobytu J. A. Komeńskiego w latach 20. XVIII wieku oraz **Žampach**, który zasłynął jako siedziba rycerza Jana ze Smojna, zwanego Pancíř. Dziś z potężnego zamku, wzmiankowanego po raz pierwszy w 1308 roku, pozostały resztki murów i bramy, a z palatium tylko sklepione piwnice.

Králíky to jedno z najmłodszych miast na ziemi orlickousteckiej, które wzmiankowane jest po raz pierwszy w 1577 roku. Słynie ono jednak z wieloletniej tradycji snycerskiej. Niedaleko miasta, na wzniesieniu nazywanym dawniej Łysa

Góra, zbudowano na przełomie XVII i XVIII wieku barokowy kościół pielgrzymkowy pw. Wniebowzięcia Maryi Panny. Prace zwieńczono budową klasztoru.

Ziemia szumperska i jesenicka

W Republice Czeskiej jest osiem gmin noszących nazwę Staré Město, ale tylko jedno z nich otoczone jest wieńcem gór – to **Staré Město pod Sněžníkem**. Naturalną dominantę tej ziemi stanowi wznoszący się na wysokość 1424 m n.p.m. Śnieżnik wraz ze swoim masywem. Może on śmiało mierzyć się z niedalekimi Jesionikami pod względem piękna surowej przyrody, jak i stromości zboczy i wysokości poszczególnych szczytów. Staré Město pod Sněžníkem wraz z okolicą uważane jest za najlepsze miejsce do wypoczynku w zachowanych tam jeszcze naturalnych górskich warunkach.

Ważnym świadkiem historii jest rejon fortyfikacyjny Staroměstská pevnostní oblast. Miejscowa ścieżka edukacyjna prowadzi wokół pięciu najważniejszych obiektów przygranicznych fortyfikacji z okresu 1937-1938. W bezpośredniej okolicy Starego Města na linii Hynčice pod Sušinou – Kutný vrch zbudowano na długości 26 km łącznie 57 obiektów lekkich fortyfikacji wzór 37, tzw. rzo-

Stare Miasto pod Śnieżnikiem

pików, oraz 6 obiektów ciężkich umocnień, które ukończono tylko w stanie surowym.

W miejscowości **Branná** (do 1949 roku Kolštejn) wysoko nad doliną rzeki Branná na skalistym cyplu wznoszą się pozostałości zamku **Kolštejn**. Jego strategiczne położenie pozwalało mu chronić dawny szlak prowadzący doliną z Moraw na Śląsk. Z północnej strony zamek jest zakryty rozległym obiektem renesansowego pałacu. Pierwsza wzmianka o zamku znajduje się w dokumencie z 3 maja 1325 roku. Ważnym zabytkiem w miejscowości jest również późnorenesansowy kościół parafialny i wójtostwo.

Miasto **Jeseník** nazywane jest dzięki pięknemu położeniu pośród przyrody „perłą ziemi jesenickiej". Zbieg górskich potoków Staříč i Bělá stworzył tu rozległe kiedyś żwirowiska bez drzewostanu i pierwsi osadnicy, prawdopodobnie około 1260 roku, zaczęli miasto nazywać Frývaldov (frei vom Walde). Nazwa ta utrzymała się aż do 1947 roku, gdy zmieniono ją na Jeseník. Początkowo powstała tu wieś, a niedługo potem także miasto, wzmiankowane po raz pierwszy w 1267 roku. Rozmach wydobycia rudy żelaza, złota i srebra przyczynił się do nadania miastu w 1506 roku statusu miasta górniczego. Działalność górnicza zakończyła się jeszcze w XVI wieku, a mieszkańcy miasta trudnili się przeważnie płóciennictwem.

Twierdza na wodzie Jeseník stoi na wschód od rynku, niedaleko rzeki Bělá. W początkowym okresie twierdza miała postać wieży mieszkalnej o wymiarach 15 x 17 m, a mury miały 1,9 m grubości. Otoczona była potrójną fosą. Na początku XV wieku wieżę zburzono i zastąpiono piętrowym budynkiem mieszkalnym stanowiącym południową stronę nowo zbudowanego, niemal kwadratowego obiektu, otoczonego murem osłonowym o wysokości 8 m. Wejście było od strony północnej po moście zwodzonym przez okrężną fosę. Obecny kamienny most zbudowano, podobnie jak zachodnie i wschodnie skrzydło twierdzy, w późniejszym okresie. W twierdzy znajduje się dziś bogata wystawa poświęcona geologii i mineralogii ziemi jesenickiej.

Velké Losiny, pałac

Ważnym obiektem w miejscowości **Velké Losiny** jest piękny renesansowy pałac z arkadami, freskami i sgraffito. Nad pałacem wznosi się ośmiokątna wieża przypominająca miejską wieżę strażniczą. Pierwotna część pałacu, zachowana niemal w niezmienionym kształcie, stanowi świadectwo życia rodzin szlacheckich w XVI wieku. Wnętrza pałacu przedstawiają kilka stylów, od renesansu po klasycyzm.

Ręczna papiernia w Velkich Losinach jest po raz pierwszy wzmiankowana już w 1596 roku w związku z najstarszym znanym znakiem wodnym. Papier produkowany jest tu tradycyjną metodą manufakturową już od pięciu stuleci. W obiekcie tego zabytku techniki i kultury mieści się muzeum papieru, przedstawiające powstanie i rozwój produkcji papierniczej. Muzealne ekspozycje i niektóre warsztaty produkcyjne zwiedza się z przewodnikiem.

Šumperk założony został w XIII wieku jako centrum administracyjne regionu, w którym wydobywano metale szlachetne. Z biegiem lat jednak coraz bardziej rozwijały się rzemiosła, w szczególności produkcja włókiennicza. Miasto było majątkiem królewskim, ale często zastawianym u czołowych rodów szlacheckich. Zaznało okrucieństwa wojny trzydziestoletniej, w 1669 roku całkowicie spłonęło, a dziesięć lat później toczyły się tu procesy czarownic, w których stracono 25 ofiar. Jednym z najważniejszych zabytków historycznych miasta jest dawny kościół klasztorny pw. Zwiastowania Maryi Panny z 1669 roku, renesansowo-gotycki pałac Žerotínów i pozostałości murów miejskich.

Bílá Voda

Około dwudziestu kilometrów na południe od Šumperka wznosi się nad okolicą pałac **Úsov.** Początkowo gotycki zamek, zbudowany w stylu francuskiego kasztelu, należy do najstarszych na Morawach. Powstał prawdopodobnie około połowy XIII wieku, chyba na zlecenie któregoś z czeskich władców. W 1898 roku Jan II Dobry, książę Liechtensteinu, umieścił we wnętrzach pałacu muzeum leśnictwa i łowiectwa z bogatymi zbiorami zwierząt z rozległych posiadłości liechtensteinskich oraz łowieckich wypraw do Polski, Włoch, Afryki i Indii. W zbiorach pałacu znajduje się ponad 4000 eksponatów, w tym ponad 700 sztuk rogów i poroży zdobiących ściany korytarzy i pałacową klatkę schodową. Muzeum łowiecko-leśnicze w Úsovie jest jedynym tego rodzaju muzeum historycznym w Europie Środkowej.

Gmina **Žulová**, zlokalizowana na północ od miasta Jeseník (do roku 1948 Frýdberk), szczyci się prawdziwym skarbem – klasycystycznym kościołem św. Józefa zbudowanym w miejscu dawnego zamku. Pod koniec XVI wieku zamek poddano renesansowej przebudowie. Po zdobyciu i splądrowaniu przez Szwedów w 1639 roku popadał w ruinę. Z dawnego zamku zachowała się walcowa wieża w jego przedniej części. Na parterze wieży wydrążono wejściowy przedsionek kościoła, a na jej koronie pojawiła się dzwonnica.

Pałac Jánský vrch znajduje się w **Javorníku** na północy ziemi jesenickiej. Dzisiejszy okazały kształt pochodzi dopiero z XVI wieku, ale już od XIII wieku stał tu gotycki zamek należący do majątku książąt świdnickich. W 1348 roku sprzedali go biskupowi wrocławskiemu. W czasach wojen husyckich zamek został zniszczony, a odbudowy doczekał się dopiero w XVI wieku. We wnętrzach można zobaczyć, jak żyli jego właściciele, wyposażenie pałacu pochodzi z wielu epok: od renesansu po biedermeier, a ponadto znajduje się tu niepowtarzalna kolekcja fajek i akcesoriów tytoniowych.

W regionie jesenickim znajdują się także malownicze ruiny. Pokazujemy miejsca powstałe prawdopodobnie w XIII wieku, z których każde jest na swój sposób ciekawe. Zamki **Edelštejn, Kaltenštejn, Koberštejn i Leuchtenštejn** – pełniły funkcję strażniczą i obronną na granicach pomiędzy Śląskiem (Księstwo Nyskie) a Morawami (ziemia opawska).

Bílá Voda to urocza miejscowość w najbardziej na północ wysuniętej części ziemi jesenickiej, będąca zarazem najbardziej na północ położoną gminą czeskiego Śląska. Pierwsze wzmianki o dawnej osadzie Wyssoka pochodzą już z końca XIII wieku. Gmina Bílá Voda powstała w miejscu dawnej osady dopiero w 1532 roku. Największy rozwój odnotowała w czasach, gdy należała do posiadłości Lichteinstenów. W czasach ich panowania pod koniec XVII wieku na zachodnich obrzeżach wsi zbudowano barokowy pałac, a na przeciwnym, wschodnim końcu wsi w latach 20. XVIII wieku rozległy barokowy zespół klasztorny. Klasztor należał do zakonu pijarów, którzy zajmowali się edukacją młodzieży. Częścią zespołu klasztornego było także gimnazjum, w którym nauka rozpoczęła się w 1727 roku. Ciekawostką jest nienaturalny przebieg granicy państwowej w okolicach Bilej Vody. To wynik porozumienia Marii Teresy i pruskiego króla Fryderyka II z 1742 roku. Początkowo granicę traktowano jako tymczasową, która wkrótce miała zostać zmieniona, ale w efekcie pozostała taka do dnia dzisiejszego.

3.4 Zabytki techniki

W każdej rodzinie lub w grupie turystów znajdzie się z pewnością ktoś, kto woli zabytki techniki aniżeli obiekty historyczne. Przedstawiamy więc kilka ciekawych takich miejsc.

Młyn wodny w Cidlinie Peklovsi z zachowanymi elementami wyposażenia młyna. Budynek młyna jest drewnianą, dekoracyjnie rzeźbioną piętrową budowlą z prostym gankiem.

Browar pałacowy w Dětenicach z 1790 roku ze „średniowieczną" karczmą.

W miejscu dawnego zamku i pałacu przy ramieniu Łaby w miejscowości Hostinné znajduje się **papiernia „Pražský labský mlýn"** (Praski Łabski Młyn) z 1835 roku. Umieszczono tu drugą najstarszą w Czechach maszynę papierniczą.

Kompleks kopalni w okolicy Žacléř

Szyb „Kovárna“ ze sztolniami Barbora i Prokop znajduje się w Olbrzymim Dole (Obří důl) na terenie gminy Pec pod Sněžkou na wysokości 1054 m n.p.m. Pierwsze wzmianki o działalności górniczej w tym miejscu pochodzą z 1534 roku. Wydobycie trwało do 1864 roku.

Kompleks kopalni w okolicach Žacléřa obejmuje kopalnie Jan Šverma, kopalnie głębinowe Jan, Františka i Jiří.

Zapora na Łabie Špindlerův Mlýn z lat 1910-1914. Zwiedzających zachęcamy nie tylko do obejrzenia tamy, ale także do skorzystania z dni otwartych, kiedy przedsiębiorstwo Povodí Labe udostępnia również „podziemia” tamy. Z pewnością polecamy też jedną z najpiękniejszych tam zaporowych **„Les Království“** zlokalizowaną na Łabie niedaleko Dvora Králové nad Labem.

Dvůr Králové, Les Království, tama zaporowa

Młyn **Dřevíček** niedaleko miejscowości Velký Dřevíč z działającymi urządzeniami młyńskimi i dużym piecem chlebowym, w którym pieką wyśmienite ciasta.

Mosty na Łabie w Hradcu Králové i **elektrownia „Hučák" w Hradcu Králové**. W secesyjnym budynku elektrowni z 1930 roku spółka energetyczna ČEZ organizuje zwiedzanie połączone z projekcją filmu instruktażowego.

Zadaszony most wieszarowy w **Pekle nad Zdobnicí** pochodzący z 1840 roku również warto obejrzeć.

Magiel i młyn wodny w dolinie Babiččino údolí w Ratibořicach.

Skansen w Krňovicach koło Třebechovic pod Orebem z zachowanymi budynkami i zabytkami techniki, w tym młynem.

Peklo nad Zdobnicí, zadaszony most wieszakowy

Vamberk, **most drogowy przez Zdobnicę** udekorowany rzeźbami świętych dłuta rzeźbiarza Harnacha pochodzącego z Vysokiego Mýta, zbudowany w 1864 roku.

Kanał opatovicki – sztuczna droga wodna zbudowana na przełomie XV i XVI wieku.

Hamernia wodna w Svobodnych Hamrach niedaleko Hlinska, czyli jak nasi przodkowie wykorzystywali siłę wody do obróbki żelaza.

Zapora wodna **Pařížov** na rzece Doubravie, stanowiąca przykład pięknej architektury, zbudowana w latach 1908-1913.

Stachelberg, Trutnov Babí, przygraniczna twierdza

Hanička, Rokytnice v Orlických horách, przygraniczna twierdza

Mladějovska kolej wąskotorowa zbudowana w latach 1919-1924, dziś odtworzona na odcinku 11 km.

Muzeum starých strojů a technologií w Žamberku (Muzeum Starych Maszyn i Technologii), największa prywatna kolekcja maszyn parowych w Czechach, przedstawiająca sprawne maszyny parowe, zakładową kolej wąskotorową, ekspozycję maszyn i innego sprzętu, w tym ekspozycję motoryzacji.

Bouda, Těchonín, przygraniczna twierdza

Przygraniczne twierdze np.: Stachelberg, Dobrošov, Skutina, Hanička, Bouda, Adam, Cihelna i uzupełniające je zespoły mniejszych fortyfikacji – świadkowie zdrady w 1938 roku.

3.5 Ciekawe muzea

Adršpach – historia wspinaczki górskiej

Police nad Metují – muzeum klocków Merkur, muzeum modeli papierowych

Česká Skalice – Barunčina škola (Szkoła Barunki z powieści „Babunia")

Hořice – galeria rzeźb – wzgórze Gothard

Chlum u Hradce Králové – pomnik bitwy pod Sadową, 1866

Kouzlo apatyky Kuks – zbiory farmaceutyczne, w tym róg „jednorożca"

Muzeum szopek Třebechovice pod Orebem – mechaniczna szopka Probošta i inne.

Muzeum Koronki Vamberk

Muzeum Zabawek Litomyšl

Muzeum Rzemiosł – teren Novego dvora Letohrad – największe w kraju muzeum rzemiosł.

Česká Skalice, szkoła Barunki

Nasza wędrówka śladem atrakcji polsko-czeskiego pogranicza dobiega końca. Wiemy, że nie byliśmy w stanie przekazać Państwu wszystkich informacji, które pozwoliłyby w pełni poznać te wszystkie piękne miejsca, ale teraz już wszystko w Państwa rękach. Warto wyruszyć w prawdziwą podróż, by cieszyć się pięknem naszego Euroregionu Glacensis. Życzymy udanej wędrówki i jak to u nas mówią „zdrávi došli".

Adršpach, pałac

Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Glacensis
Ul. Łukasiewicza 4a/2
57-300 Kłodzko
Tel.: +48 74 867 71 30
Fax: +48 74 867 91 66
e-mail: biuro@eg.ng.pl
http://www.euroregion-glacensis.ng.pl

Euroregion Pomezí Čech, Moravy a Kladska – Euroregion Glacensis
Panská 1492
516 01 Rychnov nad Kněžnou
Tel.: +420 494 531 054
e-mail: info@euro-glacensis.cz
http://www.euro-glacensis.cz

Teksty:
2BA Agnieszka Nowak, ul. Podzamcze B 10/17, 48-300 Nysa
PaedDr. Mgr. Josef Lukášek

Fotografie:
Przekazane przez członków Euroregionu Glacensis
Archiwum Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Glacensis
Archiwum Euroregionu Pomezí Čech, Moravy a Kladska – Euroregion Glacensis
Kłodzko fot. Marlena Solska
Rychnov nad Kněžnou fot. archiv KHK

DTP, projekt, korekta, druk i oprawa:
Grafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska
ul. Żmudzka 21, 51-354 Wrocław, tel. 507-096-545
www.argrafpol.pl, mail: argrafpol@argrafpol.pl

Kłodzko 2019
ISBN 978-83-64423-95-6

Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Glacensis
Ul. Łukasiewicza 4a/2
57-300 Kłodzko
Tel.: +48 74 867 71 30
Fax: +48 74 867 91 66
e-mail: biuro@eg.ng.pl
http://www.euroregion-glacensis.ng.pl

Euroregion Pomezí Čech, Moravy a Kladska – Euroregion Glacensis
Panská 1492
516 01 Rychnov nad Kněžnou
Tel.: +420 494 531 054
e-mail: info@euro-glacensis.cz
http://www.euro-glacensis.cz

ISBN 978-83-64423-95-6